

DE PROVINCIE GRONINGEN IN VORM

**Vormgeving in de openbare ruimte,
een inventarisatie en een aanzet tot nieuwe ontwikkelingen**

Onderzoeksgroep Kunst, Beleid & Management
Faculteit der Letteren   Faculteit Bedrijfskunde
Rijksuniversiteit Groningen
Drs. R.L.C.I. Julien

PUBLIKATIE NR. 41

BOEKMAN*stichting*

Studiecentrum voor kunst, cultuur en beleid

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
telefoon bibliotheek 020-624 37 39

De uitleentermijn bedraagt 4 weken. Mits tijdig aangevraagd is verlenging met 4 weken mogelijk, tenzij de publikatie inmiddels is gereserveerd.

De uitleentermijn is verstreken op:

--	--	--

: 72.048: 73/76: 353: 7.067.3 : (492.72): = 10:

97-131

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

DE PROVINCIE GRONINGEN IN VORM

**Vormgeving in de openbare ruimte,
een inventarisatie en een aanzet tot nieuwe ontwikkelingen**

Onderzoeksgroep Kunst, Beleid & Management
Faculteit der Letteren Faculteit Bedrijfskunde
Rijksuniversiteit Groningen
Dr. R.L.C.I. Julien

GRONINGEN, JANUARI 1995

INHOUD

Samenvatting

I	Inleiding	1
II	Antwoorden op de vier inventariserende onderzoeksvragen	4
III	Tussenconclusies	12
IV	Antwoorden op de hoofdvraag	14
V	Epiloog	17
	Literatuur	18
	Bijlagen	I

SAMENVATTING

Voor het nieuwe vormgevingsbeleid van de provincie Groningen is een eigen aanpak ontwikkeld. Het beleid zal zich richten op het stimuleren van **opdrachtgevers** van objecten die in de openbare ruimte worden geplaatst. Opdrachtgevers kunnen zijn de overheden zelf en andere instellingen die opdrachten tot ontwerp en plaatsing verstrekken. Met objecten wordt bedoeld op **straatmeubilair** en grotere utiliteitskunstwerken zoals bruggen en sluizen. Het beleid richt zich tevens op grotere integrale projecten zoals herinrichting van stads- en dorpscentra. Doel is verbetering van de kwaliteit van de vormgeving in de openbare ruimte.

Bij het ontwikkelen van het vormgevingsbeleid spelen enkele grote **vraagstukken**. Inhoudelijk kunnen vormen strijdig zijn met de aan de objecten te stellen gebruikseisen (de functie in enge zin). Bij geïntegreerde projecten speelt het beeldevenwicht een rol, waardoor afzonderlijke vormen van objecten aan elkaar moeten worden aangepast. Ten tweede moet de kwaliteit van de vorm in de meeste gevallen bijdragen aan ruimere beleidsdoelstellingen, zoals economische of sociale. Dit is een functie van de vorm in ruime zin, met een instrumenteel karakter. Ten derde blijkt dat de besluitvormingsprocessen rondom vormgeving langdurig en complex kunnen zijn, terwijl vele betrokkenen invloed op vorm en functies uitoefenen. Dit kan de kwaliteit van de vorm aantasten. Het brede publiek lijkt in deze processen een zwakke partij. Tot slot is het lang niet altijd zeker dat de doelstellingen van overheidsbeleid in het algemeen tot de gewenste effecten leiden, als die effecten al kunnen worden gemeten.

Voor het provinciale vormgevingsbeleid worden drie richtingen voorgesteld. Voor situaties waar gewoonlijk geen aandacht aan de vormaspecten wordt besteed wordt het beleid gericht op **bewustmaking** van de betrokkenen van de mogelijkheden. Ook binnen het provinciale apparaat liggen hier lacunes. Een tweede aandachtsgebied zijn de processen en projecten waarin wel aandacht aan de vorm wordt besteed, maar waarbij de kwaliteit van de vorm gedurende het proces ondergeschikt raakt. Daar past aandacht voor de **procesbewaking** en ondersteuning van diegenen die de kwaliteit van de vorm bewaken. Ten derde, de kwaliteit van de vormgeving heeft vaak een lage prioriteit. Voorgesteld wordt om vanuit het vormgevingsbeleid in enkele gevallen de **prioriteitsstelling** te beïnvloeden in de richting van meer of grote aandacht voor de vorm. Enkele opzienbarende voorbeeldprojecten zouden het klimaat voor de vormgeving als geheel kunnen verbeteren.

Ten behoeve van een effectieve uitvoering van het beleid wordt een experimentele aanpak aanbevolen.

I INLEIDING

In het kader van de decentraal te besteden gelden van het toenmalige ministerie van WVC ten behoeve van een provinciaal vormgevingsbeleid staan de provincies voor de mogelijkheid een eigen vormgevingsbeleid te ontwikkelen.¹ De plaats van de provincie naast rijk en gemeenten en de beperkte omvang van de middelen (vooralsnog ongeveer 40.000 gulden per jaar) dagen de provincie uit tot een strategische inzet ervan, zodanig dat een maximaal effect wordt bereikt.

Na een eerste afweging van mogelijkheden heeft de provincie Groningen een keuze gemaakt voor een aanjagende, initiërende rol gericht op het verbeteren van de openbare ruimte door meer aandacht te geven aan de vormgevende aspecten daarin, met als gewenst effect dat daardoor de kwaliteit van de zichtbare omgeving in de provincie Groningen wordt verhoogd.

Om dat doel dichterbij te brengen wil de provincie op termijn bereiken dat er **'nooit meer enige opdracht wordt gegeven voor vormgeving in de openbare ruimte zonder dat daarbij over de kwaliteit van de vormgeving is nagedacht'**.

Het beleid zal zich richten op beïnvloeding van de opdrachtgevers: de provincie en de gemeentelijke overheden, waterschappen e.d. en eventueel grote particuliere ondernemingen, die alle met enige regelmaat opdrachten verlenen tot plaatsing van objecten, die naast functioneel ook op de één of andere manier beeldbepalend zijn voor de openbare ruimte, van een weg, brievenbus, brug, fietspad, tot bank en lantarenpaal. Voor de genoemde objecten geldt dat zij een publieke functie vervullen: mensen worden ermee geconfronteerd, of zij willen of niet.

Met deze dubbele afbakening van het aandachtsgebied tot vormgeving in de openbare ruimte en tot de opdrachtgevers valt een aantal andere mogelijke opties af, voor de meeste ervan bestaan al regelingen. Daarbij zijn te noemen:²

- provinciale aankopen van toegepaste kunst, inrichting van provinciehuizen;
- stimuleren van (jonge) grafische ontwerpers;
- toelaten van vormgevers tot regelingen voor (autonome) beeldende kunstenaars;
- het ontwerpen van regelingen voor vormgevers lijkend op regelingen voor beeldende kunstenaars;
- overige gebieden van vormgeving, zoals mode-, sieraden-, meubels- en interieurvormgeving;
- inrichting van de openbare ruimte met objecten van autonome beeldende kunst en architectuur.

In de uitwerking van de onderzoeksopdracht staan vijf vragen centraal. Antwoorden op de eerste vier inventariserende vragen moeten de mogelijkheid bieden om tot een zinvol beleid voor de vormgeving te komen.

---

¹ Het beleid in Groningen is aangekondigd in de provinciale cultuurnota *Open deuren, open vensters*, provinciaal kunst- en cultuurbeleid Groningen 1993-1996 (Groningen, 1993).

² Zie ook Gerard Lakke: 'Vormgevingsbeleid bij de Nederlandse provinciën, een krabbel in de kantlijn', in: *Bijvoorbeeld*, jaargang 25, nr. 4 (1993).

Kader 1. De vijf onderzoeksvragen

1. Op welke objecten, of objectenverzameling wordt bij de vormgeving in de openbare ruimte gedoeld?
2. Wie geven de opdrachten (naar instantie en persoon) en hoe verloopt het proces?
3. Welke rol speelt de kwaliteit van de vormgeving bij het verlenen van een opdracht?
4. Op welke gebruikers richt men zich met de kwaliteit van de vormgeving?

De hoofdvraag:

5. Is het mogelijk de kwaliteit van de vormgeving bij de opdrachten meer nadruk te geven en hoe?

Werkwijze en opbouw verslag

In een eerste oriënterende fase zijn met de opdrachtgever en met deskundigen op het gebied van de vormgeving gesprekken gevoerd. Daarnaast is literatuur gezocht en bestudeerd. Daarmee is de afbakening van het aandachtsgebied verkregen. De vijf onderzoeksvragen zijn daarvan het resultaat. Deze zijn uitgesplitst in deelvragen waarmee een vragenlijst is geconstrueerd.

Aan de hand van de vragenlijst zijn vervolgens met een aantal opdrachtgevers gesprekken gevoerd, een provinciale en vijf gemeentelijke; de Koninklijke PTT Nederland en een waterschap. De vijf gemeenten zijn gekozen omdat zij voorbeelden vormen op de assen: 'integraal' tegen 'partiël' of ad hoc vormgevingsbeleid; min of meer 'geslaagd' tegen min of meer 'mislukt' beleid; gemeenten in en buiten de provincie Groningen en tot slot 'grote' en 'kleine' gemeente. Amsterdam is als uitzondering van belang omdat daar een aparte 'straatmeubilaris' is aangesteld. De KPN is gekozen vanwege haar eigen vormgevingsbeleid dat dat van de gemeenten kan doorkruisen; het waterschap en de provincie om te bezien wat buiten de gemeentelijke centra gebeurt. Gecombineerd met de resultaten van het onderzoek van L. Geerling in 22 gemeenten³ is daarmee een beeld van de vormgeving in de openbare ruimte verkregen, dat kwalitatief representatief geacht kan worden.

De vragenlijst en het empirisch materiaal zijn als bijlage opgenomen. Op basis van dit materiaal zijn in het derde hoofdstuk de onderzoeksvragen beantwoord.

Een eerste verslag van het onderzoek is op 14 december 1994 onderwerp geweest van een brainstorm met enkele deskundigen over de mogelijkheden. Een kort verslag daarvan en de namen van de deelnemers zijn als bijlage opgenomen.

De hoofdzaken van de bevindingen van het empirisch deel van het onderzoek zijn in het vierde hoofdstuk in de vorm van vier vraagstukken geformuleerd. Deze vormen, samen met een aantal randvoorwaarden, de grondslag voor de formulering van drie aangrijpingspunten voor het te ontwikkelen vormgevingsbeleid, zoals in hoofdstuk V. voorgesteld.

---

³ L. Geerling: *Inrichting van de stedelijke openbare ruimte. Verkennende studie naar organisatorische randvoorwaarden en criteria voor ontwerp, plaats en onderhoud van straatmeubilair* (Delft, 1993).

De resultaten van het onderzoek zijn bedoeld als input voor enkele nader te bepalen werkconferenties met opdrachtgevers van vormgeving, waarin wordt gezocht naar concrete actiepunten voor het beleid.

Het onderzoek is opgedragen aan de **Onderzoeksgroep *Kunst, Beleid en Management* (KBM)**, een samenwerkingsverband van de faculteiten Bedrijfskunde en Letteren (sectie Kunst en Kunstbeleid) van de Rijksuniversiteit Groningen. Het onderzoek is uitgevoerd door drs. R.L.C.I. Julien met medewerking van drs. M. Grol. Vanuit de onderzoeksgroep KBM heeft H.O. van den Berg geadviseerd.

Het Provinciaal Bestuur heeft de opdracht verstrekt via de Provinciale Onderzoekscoördinatie en -adviescommissie voor Welzijn (PAW). De commissie die het onderzoek heeft begeleid bestond uit Mw. E.J. van Hoogdalem, lid PAW, voorzitter; Mw. I. Walinga, sectie cultuur van de Dienst Welzijn, Economie en Bestuurszaken van de Provincie, namens de opdrachtgever en de heer P. Hiensch, coördinator PAW, secretaris.

II ANTWOORDEN OP DE VIER INVENTARISERENDE ONDERZOEKSVRAGEN

Vraag 1. Op welke objecten, of objectenverzameling wordt bij de vormgeving in de openbare ruimte gedoeld?

A. In de inleiding zijn enkele objecten genoemd, die voor het Provinciale beleidsterrein 'vormgeving' van belang kunnen zijn. Deze zijn te vangen onder het verzamelbegrip *straatmeubilair*. Onder straatmeubilair wordt verstaan: "Alle in principe (onroerende) goederen in de openbare buitenruimte van de bebouwde omgeving, die dienstbaar zijn aan de gebruikers en/of de samenleving, en die tot doel hebben een goed leefklimaat te bevorderen".⁴

B. Naast het straatmeubilair lijken ook grotere openbare (utiliteits)kunstwerken zoals bruggen, viaducten, watertorens, sluizen, duikers e.d. in aanmerking te komen voor bewuste beïnvloeding van de vormgeving. Een voorbeeld van een zorgvuldig vormgegeven opklapbrug is te vinden in Wildervank, bij de grens met Veendam. Het Waterschap Hunsingo bouwde een zorgvuldig vormgegeven sluis met gemaal bij Onderdendam.

C. Behalve 'objecten' zijn ook *projecten* voor het vormgevingsbeleid relevant, met name die projecten waarbij meerdere groepen objecten in samenhang worden gezien. Dit betreft (her)inrichtingsprojecten van binnensteden, dorpscentra en landschappen, waarbij kleinere en grotere objecten vanuit een integraal ruimtelijk inrichtingsplan worden ontworpen en geplaatst. Bijvoorbeeld is in Zuidhorn recent een dergelijk project afgerond. In de stad Groningen loopt een omvangrijk project. In de bijlagen zijn nog andere projecten elders in den lande beschreven. Een bijzonder voorbeeld is het herinrichtingsproject in Oostburg (Zeeuws Vlaanderen), waar de ontwerper Gijs Bakker een volledig artistiek verantwoorde herinrichting van het centrum van het dorp heeft ontworpen en begeleid.⁵ Voor de bouw van nieuwe wijken wordt veelal een integraal ontwerp met een vormgevingsplan ontwikkeld.

Het aandachtsgebied omvat dus: kleinere roerende en onroerende objecten, dingen die in de openbare ruimte staan; grotere objecten van een vaak zeer beeldbepalende aard en daarboven geïntegreerde projecten. In alle is de vraag naar de mogelijkheid van verbetering van de kwaliteit van vormgeving aan de orde.

---

⁴ Bron: Hans Magdelijns: 'Straatmeubilair in het gemeentelijk beleid', in: *Het staat op straat. Straatmeubilair in Nederland* (VNG-Uitgeverij/Sdu uitgeverij, 's-Gravenhage, 1990).

De lijst van in het boek genoemde objecten kan gemakkelijk worden uitgebreid: aanplakborden, afrasteringen, afvalcontainers, automaten, bankjes, biobakken, bomen, brievenbussen, bruggetjes, brughokjes, bushokjes, driehoekborden, electriciteitskastjes, fietsenrekken, glasbakken, kinderspeeltuigen, klimhekken en -rekken, kunstwerken, lantaarnpalen en andere verlichting, openbare toiletten, papierbakken, parkeerplaatsen, plantebakken, pleinen, putdeksels, reclameborden, stoepranden, straatnaambordjes, telefooncellen, verkeersborden, verkeersobstakels, vuilnisbakken, vuilniszakken, wegwijzers.

⁵ Bron: CBK Groningen, *Voorbeeldige opdrachten* (1991).

Vraag 2. Wie geven de opdrachten (naar instantie en persoon) en hoe verloopt het proces?

De drie belangrijkste instanties die structureel beeldbepalende opdrachten geven zijn de gemeentelijke overheid, de provinciale overheid en de waterschappen. Bij de gemeenten gaat het vooral om de diensten als stadsontwikkeling, ruimtelijke ordening, groenvoorziening en de diensten die verantwoordelijk zijn voor aankoop en plaatsing van straatmeubilair. De provincie heeft binnen de diensten een aantal afdelingen en bureaus die beeldbepalende opdrachten verstrekken.⁶

Daarnaast zijn of waren er grote landinrichtingsprojecten en verkavelingen die de openbare ruimte incidenteel vormgeven. Ook bovengemeentelijke samenwerkingsverbanden zijn op dit punt actief.

Tenslotte zijn er de grote ondernemingen en nutsbedrijven die straatmeubilair plaatsen. Deze hebben veelal een eigen huisstijl, zoals de telefoondienst, de elektriciteitsbedrijven, de Nederlandse Spoorwegen en busondernemingen. De invloed daarvan op het beeld van de ruimte is aanzienlijk, daar een hoge attentiewaarde wordt nagestreefd.

Opdrachten naar soort project en uitvoering

1. Indien projecten van grotere omvang zijn en min of meer geïntegreerd worden opgezet dan verstrekken B&W van de gemeente de opdracht. Na advies van een raadscommissie wordt een projectgroep ingesteld, die de uitvoering regelt. Soms heeft een breed opgezette ambtelijke commissie een langere termijn opdracht om een serie projecten te beheren.
2. Bij kleinere of niet geïntegreerde projecten zijn de gemeentelijke diensten opdrachtgever. Dit valt binnen hun reguliere takenpakket en budget van plaatsing en onderhoud van straatmeubilair.
3. Indien niet sprake is van expliciete aandacht voor de vormgeving of uitgebreide besluitvormingsprocessen, dan wordt de catalogus van leveranciers en fabrikanten geraadpleegd door de betreffende gemeentelijke diensten.
4. Ongeveer dezelfde gang van zaken als bij 1 t/m 3 hiervoor zijn bij de provincie en waterschappen gebruikelijk.
5. Bij gemeenten en provincie zijn diensten gevonden die intern vormgevers of architecten in dienst hebben, die verantwoordelijk zijn voor de esthetische kant van de ontwerpen. Ambtelijk overleg met collega's van andere disciplines is het middel om tot een afgewogen resultaat te komen, dat aan eisen van functionaliteit en vorm voldoet. Binnen de diensten heerst veelal een 'huiscultuur', wat resulteert in een min of meer consistente vormtaal.
6. Diensten zonder vormgevers zijn eveneens aangetroffen. De vorm van ontwerpen wordt daar historisch en/of technisch gedetermineerd.
7. Er zijn ook opdrachtgevers die derden inschakelen voor het ontwerp en beheer van de uitvoering, veelal architecten, stedenbouwkundigen of vormgevers.

Het besluitvormingsproces

Het besluitvormingsproces is afhankelijk van de soort organisatie van de opdrachtgever en de reikwijdte en soort van het project.

1. Bij kleinere en standaard projecten, die niet in een integraal plan zijn opgenomen, beslissen de verantwoordelijke diensten of personen.

---

⁶ Zie voor de taakomschrijvingen van diensten en bureaus de jaarlijks verschijnende *Provinciale Almanak voor Groningen*. Het gaat bijvoorbeeld om de provinciale infrastructuur en kunstwerken, om de ruimtelijke ordening, de wegen en kanalen; en om beheer en nieuwbouw van zuiveringstechnische werken.

2. Bij kleinere nieuwe projecten wordt op een hoger hiërarchisch niveau binnen de afdelingen of diensten besloten.
3. Bij grotere en nieuwe projecten zijn verschillende fasen te onderscheiden. De fase van de ideevorming; het ontwikkelen van het **programma van eisen**; het ontwerp; het bijgestelde ontwerp; het uitvoeringsplan; en eventuele wijzigingen in het ontwerp tijdens de uitvoering. De doorlooptijd van projecten belooft van 2 tot 5 jaar.
4. Naarmate meer eisen aan de samenhang van een project met andere dan de eigen specifieke doelen worden gesteld neemt het aantal betrokkenen dat meebeslist over (aspecten) van het plan toe. De aspecten zijn bijvoorbeeld de vorm en de functie, maar ook het passen binnen een integraal vormplan (masterplan met daar binnen een beeldplan), het voldoen aan eisen van veiligheid, onderhoud etc. Een nutsbedrijf stelt eigen eisen aan de kwaliteit van lantarenpalen. De busdienst stelt eisen aan plaats en vorm van bushaltes.
5. Bij de gemeenten is de inspraak van gebruikers (zie voor de verschillende soorten gebruikers bij vraag 4) groot, soms laat in het proces. Bij grote gemeenten en integrale projecten is het besluitvormingsproces geformaliseerd en complex. Plannen gaan heen en weer door de organisatie en worden geamendeerd en geparafeerd. Bij een kleine gemeente loopt dit proces soepeler.

De moderne manier is het benoemen van een projectleider, die het hele project moet bewaken. Indien een derde zoals een architect de opdracht heeft, bijvoorbeeld omdat geen expertise op vormgebied in huis is, dan vervult deze de bewakingsfunctie. Charisma en overtuigingskracht zijn dan belangrijke eigenschappen om de uitgangspunten van de vorm door het project heen te loodsen.

Bij waterschappen en nutsbedrijven is de inspraak minder sterk. Het belangrijkste beslissende orgaan bij een waterschap is het bestuur. Bij een van de waterschappen in Groningen bestaat een min of meer vaste relatie met een architectenbureau.

Wat betreft de besluitvorming is te concluderen dat met name geïntegreerde projecten relatief veel bestuurlijke inspanning vragen bij ontwerp en uitvoering. Inzicht in de kostenaspecten ervan is niet verkregen.

Vraag 3. Welke rol speelt de kwaliteit van de vormgeving bij het verlenen van een opdracht?

In veel gevallen wordt aan de vormgeving van objecten in de openbare ruimte geen aparte aandacht besteed. Een recent voorbeeld is de vernieuwing van de Oostersluis in de stad Groningen, die puur technisch is ontworpen. Het gebrek aan aandacht voor de vorm is een van de redenen voor de hernieuwde aandacht van het Ministerie voor dit onderwerp. In dit onderzoek is vooral gezocht naar gevallen waarin deze aandacht wél aanwezig was. Daarbij zijn vijf belangrijke invloeden gevonden die op de kwaliteit van de vormgeving inwerken.

A. In de waargenomen gevallen is meer of minder sprake van esthetische doelstellingen, soms geformaliseerd in een programma van eisen, soms meer informeel meegenomen.

Maar belangrijker blijken de doelstellingen van meer **instrumentele** aard, waarbij esthetiek bijdraagt aan sociale en economische beleidsdoelen van overheden. Bijvoorbeeld de meer integrale projectdoelstellingen zoals bruisende, aantrekkelijke dorps- en stadscentra, of

aantrekkelijkheid van een landelijk gebied voor toerisme en economie.⁷ Als tussenstap tussen vorm en beleidsdoelen wordt de verbetering van de kwaliteit van het leef- en werkmilieu naar voren gebracht. Daarbij ontstaat een drietal parallelle legitimeringen. Voor de vormgeverswereld de esthetische en professionele; voor de brede bevolking de verfraaiing van de leefomgeving; voor de bestuurders de verbetering van de infrastructuur.

Ook bij opdrachten van ondernemingen is de vorm instrumenteel en draagt deze bij tot bijvoorbeeld de bedrijfscultuur, -identiteit of imago.

In dit onderzoek is geen werkelijke primaat van de vorm gevonden. Het al eerder genoemde voorbeeld in Oostburg (Zeeuws Vlaanderen) vormt enigszins een uitzondering. Uiteraard is het de vraag, gezien het dienende karakter van straatmeubilair en ruimtelijke inrichting of een dergelijke verwachting redelijk is.

B. Behalve de instrumentele doelen is er ook de **verhouding tussen de vormen zelf**. Bij de inpassing van vormen in de omgeving worden drie niveaus onderscheiden, die worden beschouwd vanuit een "historische morfologie":⁸

- a. de totale ruimte, de stedelijke structuur;
- b. de ruimtevormende elementen, zoals gebouwen;
- c. het "micro-milieu" (straatmeubilair).

Deze drie niveaus worden, bij een geïntegreerde aanpak op elkaar betrokken, moeten "in harmonie gebracht" worden, wat voor afzonderlijke objecten of ruimtelijke elementen aanpassing van de eigen vormen vraagt om tot een evenwichtig totaalbeeld te komen: het **beeldevenwicht**.

Behalve afstemming in het beeldevenwicht is ook de verhouding tussen vorm en functie van belang. Aan het ontwerp van straatmeubilair op het niveau van het micro-milieu worden meerdere eisen gesteld:⁹

1. Functies van de voorwerpen. Elk object dient primair een specifieke gebruiksfunctie. Daarbij is de balans tussen de vorm en de functie van ieder object op zich een voortdurende afweging: teveel functionaliteit in de vorm kan ongewenst zijn; te veel accent op de vorm kan de functie, maar ook de acceptatie door de gebruikers belemmeren.
2. Verhoudingen tussen de objecten. In de praktijk blijkt het straatmeubilair in de loop van de tijd in soort en aantal sterk toe te nemen. Voor een goed functioneren is een optimale plaats en optimaal aantal objecten nodig. Belangrijk is het totaaleffect te bewaken daar anders het beeldevenwicht verstoord raakt.
3. Het stedenbouwkundig ontwerp. Hierin worden de diverse functies van de openbare ruimte en de aangrenzende ruimte vastgelegd. Het stedenbouwkundig ontwerp is bepalend voor het functioneren van de ruimte en het benodigde aantal en soort straatmeubilair. Een ontwerper moet alle stedenbouwkundige functies verwerken tot een evenwichtig geheel in een ruimtelijk ontwerp.

---

⁷ Zie het onderzoek van Geerling en de casus.

⁸ Bron: casus Hoorn.

⁹ Bron: R.A. van Maarschalkerwaart: *Straatmeubilair, wat doen we ermee?*, Publikatie Dienst Ruimtelijke ordening nr. 8 (Amsterdam, 1984).

4. Het stadsbeeld als geheel. Het ontwerp en uitwerking van het straatmeubilair moeten passen in het stadsbeeld of de stadscultuur, zoals die in de loop der tijden zijn gegroeid.

Voor de grotere objecten geldt het voorgaande eveneens, verwacht kan worden dat daar de procedures en gestelde eisen wat zwaarder zijn.

C. Verder gelden vele **randvoorwaarden** van financiële, technische en sociale aard. Een opsomming met enkele trefwoorden: betaalbaar, plaatsbaar, onderhoudbaar, construeerbaar, standaardiseerbaar, vandalismebestendig, veilig.¹⁰

Tevens is de vormgeving van objecten niet zozeer ondergeschikt aan de functies van de objecten op zich, maar nog meer aan de functies buiten de objecten, zoals onder A. hiervoor aangegeven.

D. Bij alle invloeden die op de kwaliteit van de vorm inwerken is nog een derde categorie: **de aard van besluitvormingsprocessen** in het traject van ideevorming tot realisatie, zoals het antwoord op onderzoeksvraag 2. heeft laten zien.

In het moderne bestuur is de besluitvorming omtrent openbare projecten een complex proces met vele betrokkenen. In een integrale bestuurlijke aanpak wordt de samenhang tussen verschillende beleidsdoelen (zoals economische en sociale), tussen de werkzaamheden van verschillende diensten of afdelingen en met verschillende doelgroepen van degenen die gebruik maken van de openbare ruimte op elkaar afgestemd en in een gepland besluitvormingsproces gebracht. Vanuit de verschillende betrokkenen worden zowel verschillende esthetische, functionele als technische eisen gesteld.

In alle gevallen wordt door vele betrokkenen meebeslist over de vorm of over aspecten ervan. De deksel van de prullebak moet een zijsluiting hebben, de lantaarnpaal een deurtje op 1.20 meter hoogte, de plaats van de verlichting is vastgelegd in het lichtplan, het bankje moet ronde kanten hebben omdat anders kinderen en blinden zich bezeren, de kleur oranje is voorbehouden aan de brandweer etcetera. De kans is groot dat er ten aanzien van de kwaliteit van de vorm tijdens het proces van besluitvormen vele **concessies** gedaan zullen worden. Naarmate de doorlooptijd van projecten groter is, is de kans dat afgeweken wordt van de oorspronkelijke ontwerpen, doelstellingen en visies, of dat het programma van eisen bijgesteld wordt, groter. Overigens kunnen dit mutaties ten goede en ten slechte zijn.

Een observatie is dat in het besluitvormingsproces een zekere dominantie op de ontwikkeling van de vorm aanwezig is vanuit de professie van de ontwerpers, die werkzaam zijn op afdelingen ruimtelijke ordening. Er zouden daarbij 'scholen' te herkennen zijn. Verder kan een krachtig projectleider relatief veel invloed op de ontwikkeling van de kwaliteit van de vorm en het bewaken ervan uitoefenen. Dit blijkt ook mogelijk indien een derde, bureau of architect, de verantwoordelijkheid bij ontwerp en uitvoering krijgt.

E. Het maken van **eigen ontwerpen** op lokale maat voor straatmeubilair komt nauwelijks voor. Dat wordt te kostbaar geacht. Meestal wordt voor de aanschaf van straatmeubilair gekozen uit de catalogi van leveranciers en fabrikanten. Deze hebben ontwerpers in dienst, of kopen ontwerpen aan. Voor opdrachtgevers is het dus een kwestie van bepaalde keuzen uit een bestaand aanbod wel of niet doen. In enkele gevallen zijn voor een project specifieke

---

¹⁰ Bron: checklist billboards Amsterdam.

ontwerpen gemaakt, die later door een fabrikant werden overgenomen. Een opdrachtgever kan daar financieel voordeel aan behalen.

De kwaliteit van de vorm is slechts één van de vele wenselijke eigenschappen

Straatmeubilair moet dus aan verscheidene eisen tegelijk kunnen voldoen: aan functies buiten het object gelegen; aan de balans tussen vorm en functie van het object op zich zelf; afstemming van vormen en functies tussen de objecten onderling en verder nog aan meerdere -niet artistieke- randvoorwaarden. De kwaliteit van de vorm is slechts één van de vele wenselijke eigenschappen. Verder vormen de aard van de complexe besluitvorming en de beperking tot kiezen uit catalogi verdere invloeden op de kwaliteit van de vorm.

Er zijn echter voorbeelden van projecten waarbij de kwaliteit van de vorm kennelijk vooraan heeft gestaan, of minstens een dominante rol heeft gespeeld. De sluis bij Onderdendam, het paviljoen in de Poelestraat in Groningen-stad, de brug en straatinrichting in Beerta bijvoorbeeld. Daarbij lijkt het erop, dat indien in het proces een **krachtig primaat** van de vorm, respectievelijk het beeldevenwicht wordt gepostuleerd, en in het programma van eisen wordt vastgelegd, dat de kwaliteit van de vorm dan een relatief zwaar gewicht kan krijgen.

Vraag 4. Op welke gebruikers richt men zich met de kwaliteit van de vormgeving?

Het openbare karakter van de vormgeving van de fysieke omgeving leidt tot verscheidene gebruikersgroepen. In grote lijn kunnen worden onderscheiden de overheden zelf; bedrijven en particulieren en het professionele vormgevingsveld. Maar binnen deze hoofdcategorieën bevinden zich vele afdelingen en diensten die meepraten en hun eisen stellen. Het aantal kan tot tien of meer oplopen. Te verwachten is dat verschillende kwaliteitsdefinities een rol spelen, in het bijzonder bij de acceptatie van de concrete uitwerking van vormen in de leefomgeving. De vraag naar de werking van de vormgeving en bij wie, is dan ook een belangrijke. Welke zijn hierbij de gewenste effecten en hoe worden die gelegitimeerd?

1. De belangrijkste doelgroep is de bevolking van een gebied waar vormgevingsprojecten in de openbare ruimte plaats vinden. De bevolking heeft formeel inspraak, maar deze inspraak is ingebed in het complexe besluitvormingsproces, zoals hierboven genoemd, waarin deze vorm van inspraak feitelijk maar een bescheiden plaats heeft.

Een belangrijke bijkomende complicatie is echter de heterogeniteit van de bevolking. Zeker drie factoren veroorzaken verschillen in de oordeelsvorming over de kwaliteit van de vormgeving. Ten eerste zijn er altijd smaakverschillen, die afhankelijk zijn van esthetische ontwikkeling, aanleg en milieufactoren. Ten tweede is er verschil in de aard van het gebruik van de openbare ruimte. Dit is bijvoorbeeld afhankelijk van leeftijd of gebruiksredenen. Winkelend publiek, uitgaanspubliek of toeleveranciers stellen verschillende eisen aan de inrichting van de openbare ruimte, verlichting en straatmeubilair. In het door Geerling beschreven herinrichtingsproject in Haarlem kwam dit naar voren. Als derde is er verschil in de mondigheid bij inspraakprocessen. Het is onzeker of de juiste doelgroepen daar op het juiste moment aan meedoen.

Bij elkaar lijkt de veronderstelling gerechtvaardigd dat *de* bevolking als doelgroep **feitelijk** een betrekkelijk zwakke positie heeft bij inrichting van de openbare ruimte en ontwerp en plaatsing van straatmeubilair. Wel moeten projecten steeds naar de bevolking, het electoraat gelegitimeerd worden.

2. Bij de verwijzing naar het nut voor de bevolking worden soms argumentaties gebruikt, die zo vanzelf spreken, dat ze niet meer kritisch gezien worden. Het terugdringen van autogebruik, het scheppen van voetgangersgebieden of het -integraal- herinrichten van binnensteden in het algemeen, zijn voorbeelden. Dit soort legitimeringen zijn meestal ingebed in heersende politieke opvattingen, waarbij de vraag gesteld kan worden in hoeverre die werkelijk aansluiten bij de door de bevolking ervaren behoeften. De diepere legitimiteit van dat soort argumentaties staat meest niet ter discussie en wordt ook nauwelijks op de directe en indirecte effecten geëvalueerd. Vormgeving wordt zo oneigenlijk gebruikt.

3. De verschillende voorbeelden uit het empirisch materiaal laten zien, dat er feitelijk nauwere doelgroepen worden onderscheiden. Bijvoorbeeld de middenstand in een centrum, die baat heeft bij een "bruisende stad", het economisch klimaat, het imago. Of men hoopt meer toeristen te trekken, zoals in het voorbeeld van de vormgeving van het Damrak in Amsterdam. Bedrijventerreinen worden aantrekkelijk vormgegeven in de hoop bepaalde typen bedrijven aan te trekken. Bij deze doelgroepen is meestal de instrumentele werking van het esthetische aan de orde. Dit komt vaak voor.

4. Doelgroepen uit de bevolking of bedrijfsleven kunnen als eindgebruikers worden beschouwd. De soms vele betrokken gemeentelijk diensten vormen een intermediaire gebruikersgroep. Prullebakken worden door de werknemers van de milieudienst geleegd, zij hebben er dagelijks mee te maken. Straatmeubilair moet regelmatig worden schoongemaakt, sluisen en bruggen geschilderd etcetera. Vanuit de diensten die daarmee belast zijn worden krachtige claims gelegd op het ontwerp van de objecten. Deze diensten blijken grote invloed op de aard en kwaliteit van de vormgeving te hebben. Dit tijdens het ontwikkelingsproces, bij de financiering, in het programma van eisen ten aanzien van technische- en onderhoudsaspecten bijvoorbeeld. In Zuidhorn werd bij de herinrichting van het centrum een type lantarenpaal gekozen dat het energiebedrijf weigerde te onderhouden. Ze zijn niet geplaatst, wel een standaardtype. De ondergrondse electriciteitskastjes voor de marktkooplieden op de Vismarkt in de stad Groningen kostten een veelvoud van de normale bovengrondse. De stad had het er wèl voor over en kon het blijkbaar aan het facturerende energiebedrijf betalen.

5. Vormgevers, architecten en ontwerpers vormen een vierde doelgroep, met belangen van inkomen, artistieke en professionele erkenning.

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat er een veelheid aan doelgroepen te onderscheiden is waarop men zich met de verbetering van de kwaliteit van de gebouwde omgeving met straatmeubilair, grotere objecten en met projecten kan richten. Hoe groter de doelgroep, en hoe heterogener, hoe lastiger het lijkt te zijn om het goed te doen.

Het brede publiek, de bevolking lijkt in het geheel de zwakste partij. De aanbieders en intermediaire gebruikers (ontwerpers, professionals, overheden) lijken relatief veel invloed te hebben. Dat veroorzaakt mogelijk een acceptatievraagstuk: bij dominantie van professionele kwaliteitsdefinities van vormen kan het brede publiek de professionele vormtaal misverstaan en negatief beoordelen. Dan is de kwaliteit zoals de eindgebruikers die ervaren in het geding.

De effecten van de vormgeving (perceptie of werking van de vorm) op het leefklimaat zijn in dit onderzoek niet onderzocht. De argumenten met betrekking tot de werking of de effecten die -vooraf- worden gebruikt zijn wetenschappelijk moeilijk verifieerbaar, omdat nooit nagegaan kan worden hoe het leefklimaat zich zònder de ingreep zou hebben ontwikkeld. Dat bijvoorbeeld vandalisme afneemt of zich verplaatst na herinrichting van een straat kan mogelijk aan andere factoren worden toegeschreven.

Ten aanzien van de werking is er echter nog een bijzonder effect van betekenis: de concurrentie tussen gemeenten met hun stads- en dorpscentra. Indien een gemeente niets aan verbetering van het leefklimaat zou doen en de andere wel, dan zal dat zeer waarschijnlijk een negatief effect hebben.

III TUSSENCONCLUSIES

Voordat de hoofdvraag naar verbetering van de kwaliteit van de vormgeving kan worden beantwoord worden hierna eerst de belangrijkste bevindingen op een rij gezet. Het zijn vraagstukken, die aandacht behoeven bij het denken over het te ontwikkelen vormgevingsbeleid.

Vraagstuk I: vorm, functies en samenhang strijden met elkaar

De kwaliteit van de vormgegeven objecten is niet een kwaliteit die autonoom bepaald kan worden. Deze is afhankelijk van de functies die de objecten zelf vervullen. Ten tweede is de vorm afhankelijk van de plaats die de objecten innemen in een totaal beeld.

Op het eerste gezicht lijkt een geïntegreerde aanpak die leidt tot een totaal beeldevenwicht wenselijk. Echter de afhankelijkheden van de vormen onderling vraagt aanpassingen van de afzonderlijke objecten. Op zich voortreffelijke autonoom vormgegeven objecten, met een hoge functionaliteit kunnen elkaar in de vormtaal van het gezamenlijke dwars zitten. Dit stelt hoge eisen aan de kwaliteit van de vormgevers en uiteraard aan de opdrachtgevers.

Daarbij komt nog dat bij een totaalontwerp iedere uitzondering daarop een krachtig verstoring effect kan en zal hebben: het is kwetsbaar. Een volledig totaalontwerp is onmogelijk. Teveel instanties die de openbare ruimte invullen stellen hun eigen eisen vanuit hun eigen technische eisen of huisstijl, bijvoorbeeld de telefooncellen. Een totaalontwerp is ook kwetsbaar in de tijd. Uit de aard ervan wordt in één keer veel tegelijk geselecteerd of ontworpen en geplaatst. Dat zal zich nauwelijks aan het modieuze van het moment kunnen onttrekken. Daarmee is de snelle veroudering ingebouwd.

Vraagstuk II: het gaat niet om de vorm maar om de instrumentaliteit

In de meeste gevallen blijkt dat de functionaliteit van de objecten verder gaat dan die van de gebruiksmogelijkheden in enge zin. De vorm van de objecten en het geheel moeten bijdragen aan ruimere beleidsdoelstellingen, zowel bij de overheden als bij de andere opdrachtverstekkers. Deze instrumentaliteit lijkt de belangrijkste reden om aan vormgevingsbeleid te doen.

Vraagstuk III: meer aandacht voor vorm is niet altijd beter

Zoals in het voorgaande gebleken is zijn de ambtelijke besluitvormingsprocessen langdurig en complex. Vele belanghebbenden hebben inspraak en stellen hun eisen en randvoorwaarden. Het gaat hier om het dilemma van inhoudelijke, autonome, kwaliteit van de vormgeving enerzijds en acceptatie op verschillende niveaus van besluitvormers/gebruikers anderzijds. De kans dat er wat de vorm betreft veilige en weinig interessante gemiddelden ontstaan is niet denkbeeldig. Het gaat dus niet zozeer om méér aandacht, maar meer om de juiste aandacht.

Vraagstuk IV: besturen en bestuurbaarheid

Achter het mogelijke en gewenste vormgevingsbeleid ligt een principiële vraagstuk, dat van de effectiviteit van beleid in het algemeen en hier voor de vormgeving in het bijzonder. Dit vraagstuk is te plaatsen op een lijn van 'modernisme' naar 'post-modernisme'. In de modernistische opvatting bestaat een duidelijke doel-middel-effect relatie, in dit geval met betrekking tot de vormgeving van objecten in de ruimtelijke omgeving en de gewenste effecten. In deze visie is besturen ook beheersen. Een geïntegreerde planmatige aanpak is daarbij een top/down gehanteerd instrument om de doelen optimaal te bereiken. Tevens is er een hiërarchie van doelen van hogere orde, die het Bestuur formuleert en doelen van lagere orde, die ongepland in de samenleving ontstaan.

Krachtige doel-middel-effect relaties laten weinig ruimte voor onzekerheden ertussen. De gewenste effecten zijn nog wel te formuleren, maar slecht meetbaar. Onduidelijk is ook wie de doelgroepen zijn. De complexe besluitvormingsprocessen vormen mogelijk juist een belemmering om de doelen te bereiken. Dat wordt zeker mede veroorzaakt door maatschappelijke ruimte, waarin de vormgeving staat. Met name de effecten bij de eindgebruikers zijn vrijwel onbekend. Besturen is een exercitie vol normatieve en onzekere relaties.¹¹

De post-moderne opvatting zou met het *laisser-faire* idee kunnen worden omschreven. Laat groeien wat groeit, maar besteedt steeds aandacht aan de afzonderlijke elementen. Voor de overheid betekent dat niet zozeer een dirigerende maar meer een ondersteunende, bijsturende positie ten opzichte van de maatschappelijke processen. In zekere zin is dit, wat de vormgeving betreft, de huidige stand van zaken, die blijkbaar niet geheel voldoet.

De uitdaging

Het perspectief van waaruit de hoofdvraag naar verbetering van de vormgeving kan worden gezien is nu geschetst. Naast de genoemde vraagstukken die ieder een passend antwoord vragen is er ook nog een beperkt budget en bescheiden menskracht voor het vormgevingsbeleid bij de Provincie. Er is veel te doen. De uitdaging is met deze beperkingen antwoorden op de hoofdvraag te vinden.

---

¹¹ De vraag kan zelfs worden gesteld of het er toe doet *wat* wordt gedaan en of het niet zo is dat het er meer om gaat *dat* iets wordt gedaan, vergelijk het placebo-effect in de geneeskunde.

IV ANTWOORDEN OP DE HOOFDVRAAG

Vraag 5. Is het mogelijk de kwaliteit van de vormgeving bij de opdrachten meer nadruk te geven en hoe?

Het doel dat de provincie Groningen zich wil stellen, dat de kwaliteit van de zichtbare omgeving in de provincie Groningen wordt verhoogd, kan langs verschillende wegen worden bereikt. Daarbij zijn, gezien de huidige praktijk, drie hoofdlijnen te schetsen: **bewustwording, procesbewaking en prioriteitsstelling**. Vooraf worden enkele randvoorwaarden geformuleerd, vervolgens worden de drie hoofdlijnen uitgewerkt.

Randvoorwaarden

De beperkte bestuurlijke reikwijdte van de provincie en de beperkte middelen stellen grenzen aan het mogelijke. De vraag is hoe kan de gekozen aanjagende en initiërende rol van de provincie zo goed mogelijk ingevuld kan worden. De volgende randvoorwaarden kunnen de effectiviteit van het beleid bevorderen.

- * **Katalysatie - en vliegwielwerking.** De grootste uitdaging voor het vormgevingsbeleid is om met weinig geld veel voor elkaar te krijgen. Bijvoorbeeld door in te zetten op een aanpak, die initiatieven van anderen dan van de Provincie genereert (andere overheden/diensten, bedrijfsleven, particulieren). Ook afdelingen binnen de provincie zouden hiervoor benaderd kunnen worden.
- * **Lage beheers-overhead,** gezien het beperkte beschikbare bedrag.
- * **Draagvlak onder de verschillende betrokkenen.** Daar velen met openbare vormgeving geconfronteerd worden is de acceptatie van beleid en projecten van groot belang, ook om op langere termijn meer mogelijkheden te genereren.
- * **Inpassing in, aansluiten aan overig beleid.** De provincie kent belangrijke sociaal-economische vraagstukken. Het lange termijn beleid is gericht op verbetering daarin. Aansluiten van vormgevingsbeleid daaraan levert bijvoorbeeld verbetering van het imago van Groningen. Dit levert mogelijk tevens additionele middelen.
- * **Grenzen met de architectuur.** Hoewel vormgeving in de openbare ruimte sterke raakvlakken heeft met de (ruimtelijke) architectuur, zowel inhoudelijk als op het niveau van betrokken afdelingen of personen, beperkt het vormgevingsbeleid zich uitdrukkelijk tot de vormgeving van straatmeubilair en grotere utiliteitswerken in de openbare ruimte.
- * **Langere termijn perspectief.** Kwaliteit van de zichtbare omgeving verhogen kost tijd, ook waar het veranderingen in het denken van betrokkenen betreft.

Drie hoofdlijnen van beleid

1. Daar waar totaal geen aandacht aan de vormgeving wordt besteed is winst te bereiken door op zijn minst elementaire aandacht aan de vorm te besteden, die verder gaat dan functioneel ontwerpen en/of eenvoudigweg kiezen uit de catalogi van de leveranciers. Het aangrijpingspunt voor beleid is **bewustwording**. De provincie ontwikkelt activiteiten om potentiële opdrachtgevers te interesseren voor vormgeving en zicht te geven op voor- en nadelen van aandacht voor de vormgeving in en van de openbare ruimte.

Waar het derden betreft zal bewustwording een overtuigend en informerend karakter moeten hebben. Binnen het provinciale apparaat is directere beïnvloeding mogelijk. Bewustmaking kan worden gestimuleerd langs verschillende lijnen: schriftelijke en mondelinge

informatieverstrekking; symposia en voorbeeldprojecten, in alle gevallen gaat het tevens om het genereren van vrije publiciteit.

Concreet bijvoorbeeld:

- mailings aan de diensten en bureaus binnen het provinciaal apparaat
- mailings aan gemeenten en andere opdrachtgevers
- mogelijke opdrachtgevers uit de provinciale diensten en bureaus bij elkaar brengen
- (laten) samenstellen van een handboekje of checklist vormgeving
- organiseren tentoonstellingen, werkconferenties en/of symposia met voorbeeldmateriaal
- zelf ontwikkelen of ondersteunen van uitdagende voorbeeldprojecten in Groningen zodat zichtbaar wordt wat mogelijk is.

2. Wanneer in het besluitvormingsproces wel aandacht wordt besteed aan esthetische aspecten van de vormgeving van het 'micro milieu' en/of over de ruimere context, dan blijkt er een aantal belangrijke vraagstukken te zijn waaraan grote aandacht moet worden besteed ten einde de gewenste resultaten veilig te stellen. Problemen hier liggen in strijdigheden binnen het programma van eisen. Met name het bewaken van de balans tussen de geformuleerde doeleinden gedurende de verschillende procesfasen is van belang. Aangrijpingspunten voor beleid zijn **bewustwording en procesbewaking**.

De bewustwording betreft hier met name de rol van het bewaken van de kwaliteit van de vormgeving: dat daarover verschillende, soms strijdige, visies bestaan tussen doelgroepen en dat het soms beter is lagere ambities te stellen. Bij de procesbewaking is de organisatorische functie daarvan en de functionaris die de verantwoording draagt doel van activiteiten. Deze functionaris blijkt grote invloed te hebben op de eindresultaten.

Concreet is te denken aan:

- informatieverspreiding zoals hierboven
- informeren over voorbeelden van geslaagde besluitvormingstrajecten
- wellicht samenstellen databank
- praktisch ondersteunen van functionarissen, vorming van netwerken, organiseren van excursies
- financiële steun aanwenden om de gewenste procesresultaten te bewaken.

3. Gebleken is dat, normaal gesproken, de kwaliteit van de vorm slechts één van de vele wenselijke eigenschappen van straatmeubilair en grotere objecten is. In de meeste gevallen blijkt de kwaliteit van de vormgeving geen hoge prioriteit te hebben. Dat kan en hoeft ook niet altijd. Maar wil men echt bijzondere kwaliteit, dan zal, vroeg in het besluitvormingsproces, de keuze daarvoor gemaakt moeten worden. Aangrijpingspunt voor het provinciaal beleid ligt bij de beïnvloeding van de **prioriteitsstelling**. Deze veronderstelt ook de bewustwording en procesbeheersing.

Het gaat hierbij vooral om het ontwikkelen van spannende grotere voorbeeldprojecten, waarin een optimale combinatie van eigenschappen (esthetisch, functies, acceptatie, kosten, samenwerking) verkregen wordt. Daarvan zouden er één of twee per jaar kunnen zijn. Voor de hand ligt te beginnen met na te gaan welke concrete projecten op stapel staan binnen de diensten en bureaus van de provincie zelf.

Concreet is te overwegen om bijvoorbeeld:

- beleid te zetten op één voorbeeldproject per jaar van de provincie zelf

- provinciale middelen aan te wenden om de prioriteiten bij projecten van derden te verschuiven
- periodiek bij te dragen aan opdrachten, waarbij de vorm primair staat. Dit zou dan een voorbeeldfunctie kunnen hebben.
- te streven naar een of meer projecten waarbij eigen ontwerpen gerealiseerd en geplaatst worden om het kostenverloop en de kwaliteit daarvan te onderzoeken
- bij de voorgaande twee projecten jonge, eventueel nog niet afgestudeerde, ontwerpers te betrekken
- af en toe samenwerking met fabrikanten van straatmeubilair aan te gaan.

De prioriteit in het vormgevingsbeleid

De drieslag van bewustwording, procesbeheersing en prioriteitsstelling suggereert een opeenvolging van aandachtsgebieden in de weergegeven volgorde. Deze is echter alleen analytisch. In de uitwerking van het beleid kan bij alle drie begonnen worden. Initiëren en/of ondersteunen van één of meer buitengewone projecten is wellicht de krachtigste manier om het nieuwe vormgevingsbeleid te lanceren en zichtbaar te maken. Ook voor de concrete suggesties geldt dat zij apart of in combinatie kunnen worden aangepakt.

Organisatie van de uitvoering

Voor de praktische organisatie wordt voorgesteld dat te doen op een voor de provincie ongebruikelijke manier. De uitvoering van het vormgevingsbeleid wordt opgedragen aan een ambtenaar, die mandaat krijgt het budget te beheren met verantwoording achteraf. Het budget wordt in een incidentenpot gestort en met zodanig ruime taakstellingen verbonden, dat prikkelende, en innovatieve grotere en kleinere projecten op zo flexibel mogelijke wijze tot stand gebracht kunnen worden. Dit geschiedt bij voorkeur in goed overleg met de verantwoordelijke gedeputeerde langs de kortstmogelijke lijn. Vermeden moet worden, dat het bescheiden bedrag opgaat aan de normale zware kosten van de overhead.

V EPILOOG

Wanneer zijn de doelstellingen van het vormgevingsbeleid zoals voorgesteld bereikt? Op deze vraag is het antwoord niet licht te geven. Wanneer is de vormgeving in de provincie beter en op welke termijn? Wie zal daarover oordelen en hoe wordt dat oordeel gemeten?

Voor evaluatie worden, niet uitputtend, enkele criteria voorgesteld.

1. Wat betreft het beleid in enge zin kan men overwegen dat dat aanslaat indien middelen van derden worden gegenereerd (de katalisatiewerking) en indien aangetoond wordt dat aandacht wordt besteed aan de vormgeving waar dat voorheen niet zo was (de bewustwording). Uiteraard is blijvende politieke steun voor het beleid (en voor de experimentele organisatievorm) een maat.
2. Wat betreft de effecten van het beleid kan worden overwogen dat die positief zijn indien projecten zijn gerealiseerd die inderdaad in positieve zin spraakmaken. Het oordeel en de acceptatie van de bevolking moet daarbij zeker worden meegewogen, gezien de -meestal-ongevraagde confrontatie van het publiek met de vormgeving in de openbare ruimte. Analyse van perscommentaren in algemene periodieken en dagbladen, evenals die in de vakpers kunnen indicaties geven.
3. Een breed samengesteld beoordelingspanel zou periodiek een openbaar oordeel kunnen vellen, over goede en slechte projecten.

De provincie beschouwt al een tiental jaren de cultuur in het algemeen als een belangrijke en sterke factor binnen het beleid, dat versterking van de provincie in brede zin als doel heeft. Het nieuwe vormgevingsbeleid kan daar hopelijk aan bijdragen.

Groningen, 19 januari 1995
Drs. R.L.C.I. Julien

LITERATUUR

Binnenstad Beter: een nieuw perspectief voor de binnenstad van Groningen, gemeente Groningen, maart 1993.

Booy, C., 'Public Design moet functies van de stad in evenwicht brengen', in: *Gemeentewerken* 18, afl. 6, 1989.

Brouwer, T., *Stoepen, stoepalen, stoephekken*, Zutphen, 1985.

Heuvel, W.J., 'Straatmeubilair vormt een achtergebleven gebied', in: *PT/Aktueel*, december 1986.

Geerling, L., *Inrichting van de stedelijke openbare ruimte. Verkennende studie naar organisatorische randvoorwaarden en criteria voor ontwerp, plaats en onderhoud van straatmeubilair*, Delft, 1993.

Het staat op straat. Straatmeubilair in Nederland, VNG-Uitgeverij/Sdu uitgeverij, 's-Gravenhage, 1990.

Lakke, G., 'Vormgevingsbeleid bij de Nederlandse provinciën, een krabbel in de kantlijn (deel 3)', in: *Bijvoorbeeld*, jaargang 25, nr.4, 1993.

Lemmen, J. van, *Buitengewoon. De ruimtelijke kwaliteit van de openbare ruimte in sleutelprojecten en voorbeeldplannen*, 1992.

Maarschalkerwaart, R.A. van, *Straatmeubilair: wat doen we ermee?*, Publikatie Dienst Ruimtelijke Ordening nr.8, Amsterdam, 1984.

Maarschalkerwaart, R.A. van, *Straatmeubilair, we zetten het (ons) zelf in de weg*, Publikatie Dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam, 1989.

Meyer, A., *De openbare ruimte: inrichting en beheer*, afstudeerscriptie voor Dienst der Gemeentewerken 's-Gravenhage, Erasmus Universiteit Rotterdam, Fac. Bedrijfskunde, 1988.

Nota Micromilieu Binnenstad, gemeente Hoorn, september 1994.

Open deuren, open vensters. Provinciaal kunst- en cultuurbeleid Groningen 1993-1996, Provincie Groningen, 1993.

Pruyser, B., 'Het wel en wee van een prullenbak', in: *Bouw*, jaargang 42, nr. 11.

Plas, G. van der, *De openbare ruimte van de stad*, Amsterdam, 1990.

Verhoeven, N. en Slebos D., *Straatmeubilair: vormgeving en plaatsbepaling*, Culemborg, 1966.

Verroen, Th., *Straatmeubilair is vaak waardevoller dan men denkt*, Publikatie Dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam, 1985.

Walinga, I. en S. Posthuma, *Handleiding monumentale (kunst)opdrachten*, Provincie Groningen, mei 1993.

BIJLAGEN

VRAGENLIJST, EMPIRISCH MATERIAAL EN GEÏNTERVIEWDEN

1	Lijst van aandachtspunten voor de interviews	II
2	Oriëntatie: het onderzoek van Geerling in 22 gemeenten	IV
3	Interviews opdrachtgevers	VI
	Gemeenten:	
3.1	Delfzijl	VI
3.2	Drachten	VIII
3.3	Groningen	X
3.4	Hoorn	XII
	Bedrijven:	
3.5	Koninklijke PTT Nederland	XIV
	Overig:	
3.6	Waterschap Hunsingo	XV
3.7	Provincie Groningen	XVI
4	Straatmeubilaris Amsterdam	XVII
5	Geïnterviewde personen en instanties	XIX
6	Deelnemers en resultaten brainstormbijeenkomst	XX

1 Lijst van aandachtspunten voor de interviews

1. Omschrijving van het project

- a. Wat is de aard van het project en om welke soorten straatmeubilair e.d. gaat het?
- b. Welke is de aanleiding van het project geweest?
- c. Staat het project op zich zelf of is het een onderdeel van een groter geheel?
- d. Is er in het verleden ook al rekening gehouden met de vormgeving in de openbare ruimte. Zo niet, wat is de directe aanleiding geweest om b.v. een projectgroep op te richten dat zich bezig houdt met de kwaliteit van de vormgeving in de openbare ruimte?
- e. Wie is de initiatiefnemer geweest van het project?

2. Doelstellingen

- a. Zijn er expliciete doelen geformuleerd; wat verwacht men te bereiken met het project? (b.v. Vandalisme bestrijding, veiligheid, netheid, schoonheid, imago, toerisme etc.)
- b. Zijn er belanghebbenden benoemd; op wie wordt de vormgeving gericht?
- c. Hoe wordt het project gelegitimeerd?

3. Vormaspecten

- a. Waarom moet/wordt er überhaupt rekening gehouden met het vormgeven van objecten in de openbare ruimte. Is het wel nodig om rekening te houden met de vormgeving van de openbare ruimte of moet men de plaatsing van objecten in de openbare ruimte maar op z'n beloop laten?
- b. Zijn de eisen voor de vormgeving geformuleerd? Dat wil zeggen, zijn er richtlijnen aangegeven en is er een plan van eisen van hoe een object vormgegeven moet worden?
- c. Hoe komen de artistieke keuzen tot stand en wie maakt die artistieke keuzen?
- d. Hoe worden de afwegingen tussen esthetische vorm, nutsfuncties, ontwerp- en onderhoudskosten gemaakt en wie doet dat? Is er een overkoepelend orgaan hiervoor?
- e. Is er een meerjarenplanning om de veranderende esthetische opvattingen te incorporeren?

4. Organisatie

- a. Wie starten het project, wie bewaken de voortgang en wie zijn er verantwoordelijk?
- b. Hoe wordt de kwaliteit van de vormgeving bewaakt?
- c. Welke ambtelijke partijen zijn er bij het project betrokken en hoe wordt dit intern gecoördineerd?
- d. Welke externe partijen zijn er bij betrokken? (Publiek, private instellingen, leveranciers, adviesorganisaties). Hoe wordt dit gecoördineerd?
- e. Hoe wordt het totale wensenpakket van de betrokken partijen op elkaar afgestemd. Hoe is het geregeld met de inspraak? En wie controleert de gehele voortgang?
- f. Welk soort projectplanning wordt toegepast? (Formeel, ad hoc, directe supervisie bijvoorbeeld?)
- g. Zijn er beslissingsmomenten voor bijsturing of beëindiging van het project of delen daarvan?
- h. Zijn er in de organisatie garanties voor continuïteit van de projecten opgenomen?
- i. Is er een evaluatie voorzien?

5. Financieel

- a. Wordt er een projectbegroting gehanteerd of deelbegrotingen van de betrokken partijen?
- b. Wie vervult de controlefunctie?

- c. Is er een inzicht in de verhouding tussen kosten van een project met expliciete aandacht voor de vormgeving en projecten zonder deze aandacht?
- d. Hoe worden de kosten van klein en groot onderhoud verdeeld?
- e. Uit welke bronnen wordende projecten gefinancierd? Worden er externe bronnen aangeboord?

2 Oriëntatie: het onderzoek van Geerling in 22 gemeenten

Bron: Geerling, L., *Inrichting van de stedelijke openbare ruimte. Verkennende studie naar organisatorische randvoorwaarden en criteria voor ontwerp, plaats en onderhoud van straatmeubilair*, Delft, 1993.

1. Algemeen

In deze studie is een onderzoek naar 22 gemeenten verslagen. De onderzoeksvraag was hoe deze gemeenten organisatorisch, ontwerpend en beheerstechnisch met de inrichting van de stedelijke ruimte omgaan. Deze vormen de ingrediënten voor een integraal plan voor de stedelijke inrichting. Het doel van zo'n integraal plan is, om de organisatie, het ontwerp en het beheer van de inrichting zodanig op elkaar af te stemmen, dat zowel de relatie tussen het straatmeubilair onderling, als de relatie tussen het straatmeubilair en de openbare ruimte, verbeterd wordt.

De conclusie van het onderzoek is dat het inderdaad mogelijk is om met behulp van een geschikte gemeentelijke organisatie en een afgewogen inrichtings- en hieraan gekoppeld beheersplan meer samenhang in de totale inrichting van een stad aan te brengen.

2. Doelstellingen

* De meeste gemeenten zien een integrale aanpak zowel als een middel om de totale uitstraling van een gemeente te vergroten als om de kosten van beheer en onderhoud te beperken.

3. Vormaspecten

* Voordat er met de (her)inrichting van openbare ruimtes kan worden begonnen, moeten deze daarvoor geschikt worden gemaakt. Behalve geschikt maken van de ruimtelijke structuur is het daarbij eveneens belangrijk om de sferen, de functies, de geschiedenis, de morfologie etc. van openbare ruimten te beschrijven en analyseren.

* Bij de uiteindelijke keuze voor een bepaald (vormgevings)produkt blijft er onvermijdelijk een subjectieve factor aanwezig. Voor een oordeel over **mooi** en **lelijk** zijn nauwelijks objectieve criteria te geven. Dit is ook niet echt noodzakelijk. Als iedereen hetzelfde mooi zou vinden, dan zou de wereld er waarschijnlijk saai uitzien. Maar door bij de keuze van straatmeubilair uit te gaan van de ruimte zelf, kunnen de produkten in ieder geval aan meer dan technische criteria alleen getoetst worden en zal er een lijn in de inrichting kunnen ontstaan. Chaotische stadsbeelden, waarin allerlei materialen en vormen willekeurig en door elkaar gebruikt worden, kunnen dan vermeden worden.

* De ondervraagde gebruikers (in Haarlem) zijn bij een herinrichting voorstander van:

- ingetogen materiaal- en kleurgebruik;
- straatmeubilair dat beter op de ruimte wordt afgestemd;
- naar de locatie gedifferentieerd straatmeubilair;
- meer eenduidige inrichting van de openbare ruimte geheel.

4. Organisatie

* Er is in Nederland op dit moment nog geen gemeente waar de organisatie van de stedelijke inrichting zo goed loopt, dat daar getest kan worden of integrale plannen voor de inrichting ook daadwerkelijk bijdragen aan meer samenhang tussen het straatmeubilair onderling en het straatmeubilair en de omgeving.

- * Het is niet noodzakelijk om zowel de vormgeving als de inrichting van de openbare ruimte door één persoon te laten uitvoeren. Het is echter wel van belang dat overleg en afstemming tussen verschillende disciplines plaatsvindt en dat bij de vormgeving van verschillende soorten straatmeubilair dezelfde vormkenmerken gebruikt worden.
- * In de particuliere sector worden voornamelijk door landschapsarchitecten en stedenbouwers integrale plannen voor de stedelijke inrichting gemaakt. Zij worden vaak door gemeenten ingehuurd, juist om die mogelijkheid tot het aanbieden van een plan waarin al het straatmeubilair in een keer wordt ontworpen dan wel uit catalogi wordt gekozen. De meeste plannen die door (landschaps)architectenbureaus gemaakt worden beginnen met het 'opschonen' van de stad door na een inventarisatie het overbodige straatmeubilair te verwijderen.
- * In de samenwerking tussen particuliere bureaus en gemeentelijke diensten strandt het overleg nog wel eens op ingewikkelde en versplinterde dienstenstructuur. Voor een effectieve uitvoering van een integraal inrichtingsplan is dus ook een integrale organisatie noodzakelijk.
- * De mogelijkheden van een integrale aanpak van de stedelijke inrichting blijken in de eerste plaats van de aard van de gemeentelijke organisatie af te hangen en minder van de kwaliteit van het projectplan.

3 Interviews opdrachtgevers

3.1 Delfzijl

Contactpersoon: dhr. E. Ridder, chef sectie stadsontwikkeling en projectleider 'Herinrichting Openbare Ruimte Binnenstad'

1. Omschrijving van het project

- In Delfzijl wordt de binnenstad heringericht, waarbij de functies van de verschillende openbare ruimten opnieuw doorgedacht worden ten einde de kwaliteit de ruimte te kunnen verbeteren. Al het straatmeubilair wordt in principe in het project betrokken, zoals banken, fietsenrekken, prullenbakken, containers etc.
- Voorheen was er geen systematische aandacht voor de vormgeving bij de inrichting van de openbare ruimte. Beslissingen over inrichting werden ad hoc genomen. Het gevoel groeide dat de kwaliteit van de binnenstad te wensen overliet. De gemeente heeft toen een projectgroep opgericht die zich met dit vraagstuk zou bezighouden.
- Aansluiting werd gevonden bij de stadsvernieuwing, die zich onder meer richt op uitbreiding van het aantal winkels en woningen.
- Het project staat nog op zichzelf, de gemeente is nog niet van plan om meer herinrichtingsprojecten op te zetten. Maar wel wordt een structuurplan voor de hele gemeente voorbereid, waar herinrichtingsprojecten in zullen passen.

2. Doelstellingen

- De door de gemeente geformuleerd doelen zijn: versterken van de eenheid van het centrum en accentueren het van maritieme karakter van Delfzijl. De gemeente wil de identiteit versterken en het imago verbeteren. De achterliggende doelstelling is het versterken van de economie van de gemeente.
- De kwaliteitsverhoging van de zichtbare ruimte moet bijdragen aan vergroten van het (dag)toerisme en het winkelend publiek van binnen en buiten de gemeente.
- De doelgroepen op wie de vormgeving wordt gericht zijn: de winkeliers, de (dag)toeristen en het regionaal winkelend publiek.

3. Vormaspecten

- Volgens de heer Ridder moet men rekening houden met de vormgeving om grip te houden op de kwaliteit van de openbare ruimte. Het is daarom volgens hem noodzaak om regels te maken. Hoe de objecten vormgegeven moeten worden is nog in ontwikkeling, maar ze worden geformuleerd. Voor de luifels is er wel al een programma van eisen.
- Het is nog niet helemaal duidelijk wie de eindverantwoordelijkheid heeft voor de artistieke keuzen (op het moment van het interview). Wel worden de operationele keuzen gemaakt door de projectgroep of door de stuurgroep. Deze worden geadviseerd door een extern architectenbureau en een externe stedenbouwkundige. Het uiteindelijke besluit wordt genomen door de raad. De projectgroep zal in principe geen aparte objecten laten ontwerpen maar uit de catalogi kiezen. Men overweegt wel om in een enkel bijzonder geval een speciaal ontwerp voor straatmeubilair te laten maken.
- De projectgroep wil een beheersplan ontwikkelen om de kwaliteit van de vormgeving te bewaken.

4. Organisatie

- De opdrachtgever voor het project is het college van Burgemeester en Wethouders geweest. De controle van de voortgang en de verantwoordelijkheid liggen bij de projectleider van het projectteam. Uit het projectteam is een stuurgroep gevormd.
- De betrokken ambtelijke partijen zijn: Dienst Stedebouwkunde, Dienst Civiele Techniek, Dienst Verkeerszaken, het Wijkbeheer, Dienst Onderhoud wegen, Dienst Afvalinzameling, Dienst Gemeentelijke belastingen, Dienst Groenzaken, De Regiopolitie, Dienst Bouwzaken en de Dienst Culturele Zaken. Deze partijen worden gecoördineerd door de projectgroep.
- De niet-ambtelijke partijen zijn: de handelsvereniging (via de stuurgroep), Koninklijk Ondernemers Verbond (KNOV/MKB), een extern architectenbureau (neemt deel aan de projectgroep) en de nutsbedrijven.
- In de beginfase van het project is een algemeen plan geformuleerd, waarbij vertegenwoordigers van diverse belangengroepen zijn betrokken. Na amandering en goedkeuring door B&W en de raad is de projectgroep met de uitvoering gestart.
- De openbare inspraak gaat volgens de gebruikelijke procedures.
- De tussenrapportages aan de stuurgroep zijn aanleiding voor bijsturing of beëindiging van het project. Het college kan ook los daarvan besluiten tot bijsturen of beëindigen van het project of delen daarvan.
- De projectgroep blijft bestaan tot het project gereed is.

5. Financieel

- Voor het project is een aparte begroting gemaakt, B&W en de raad controleren deze.
- Er is nog geen inzicht in de meerkosten van het project boven geen project.
- Hoe de kosten van klein en groot onderhoud verdeeld worden is nog niet helemaal duidelijk.
- De winkeliers zijn bereid om wat mee te betalen. Ook het parkeerfonds wordt als dekking gebruikt.

3.2 Drachten

Contactpersoon: Mw. S. de Jong, stedenbouwkundige van de afdeling Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

1. Omschrijving van het project

- In Drachten het centrum, en met name van het winkelgebied, gerevitaliseerd. Al het straatmeubilair in het winkelgebied aanwezig is, wordt bij het project betrokken.
- De aanleiding voor het project was een besef dat de inrichting van het centrum verouderde en dat de objecten en bestrating gebreken begonnen te vertonen.
- Het is een opzichzelfstaand project.
- Het project is omstreeks 1991 begonnen op initiatief van de winkeliersvereniging en B&W.

2. Doelstellingen

- De hoofddoelstelling van het programma van eisen is een versterking van de kwaliteit van het centrum van Drachten door een nieuwe opzet van de openbare ruimte voor het kernwinkelgebied. Deze verhoogde kwaliteit van het centrum zal haar uitdrukking moeten vinden in een hogere attractiewaarde van het gebied, in het bijzonder voor het recreatief winkelen. Dit betekent dat het centrum van Drachten naast een functioneel, goed bereikbaar winkelgebied, ook een prettig verblijfsgebied dient te zijn.
- De vormgeving van de openbare ruimte wordt vooral gericht op het winkelend publiek en de winkeliers.

3. Vormaspecten

- Voor de vorm van de objecten zijn geen bijzondere eisen geformuleerd. Er wordt per object bekeken wat het beste uitkomt, en gekozen uit de catalogi.
- Voorstellen voor plaatsing van objecten of inrichting van de ruimte worden neergelegd bij de Sector Wonen en Werken van de gemeente, die belangengroepen raadpleegt over de plannen. Na afweging wordt een voorstel ter goedkeuring aan de gemeenteraad aangeboden.
- Er is geen overkoepelend orgaan dat de afwegingen maakt tussen esthetische vorm, nutsfuncties, en ontwerp- en onderhoudskosten. Deze afwegingen worden gemaakt door de twee diensten van de Sector Wonen en werken: "Wegen en Verkeer" (WV) en "Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening" (VRO).
- De gemeente heeft nog geen inzicht in hoe het vormgevingsbeleid in de toekomst eruit zal komen te zien.

4. Organisatie

- Het project werd geïnitieerd door een werkgroep van winkeliers en vertegenwoordigers van de gemeente. Het project is door de gemeenteraad bekrachtigd. Het is echter niet duidelijk wie precies de voortgang uitvoert, evenmin wie verantwoordelijk is voor dit project. Alle voorstellen moesten steeds door de raad bekrachtigd worden.
- De betrokken ambtelijke partijen zijn: VRO en WV
- De overige betrokken partijen zijn: winkeliers, omwonenden en winkelend publiek.
- Bij een deelproject, het 'Luifelplan' is een en ander misgegaan. De winkeliersvereniging en de gemeente hebben bij het "Luifelproject" alles in overleg gedaan. Maar de winkeliersvereniging had niet genoeg draagvlak van de achterban. In een laat stadium van het project bleek drie kwart van de winkeliers het niet eens te zijn met het 'Luifelplan' waardoor dit project, met flinke lokale commotie, werd afgebroken.
- Er zijn in de organisatie geen garanties opgenomen voor continuïteit van het project.
- De politieke evaluatie was voorzien voor 21 december 1994.

Commentaar van Mw. de Jong op de organisatie van het project was, dat de kern van het probleem lag in te veel heen en weer gepraat in een onduidelijke context van doelen, partijen en bevoegdheden. Dat maakt een bevredigend resultaat moeilijk bereikbaar. Maar ook een ruime consensus en een geslaagd project, geven nog geen garantie voor een esthetisch succes. Verschillen in opvattingen van deskundigen en leken over vormaspecten spelen daar bijeen grote rol.

5. Financieel

- Er wordt een projectbegroting gehanteerd.
- De controlefunctie op de projectbegroting wordt vervuld door de dienst 'Wegen en Verkeer'.
- Er is nog geen inzicht in de meerkosten van het project boven geen project.
- De kosten van het klein en groot onderhoud worden gedragen door de dienst "Wegen en Verkeer".

3.3 Groningen

Contactpersoon de heer Ch. Eimaar, stedenbouwkundig ontwerper van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken.

1. Omschrijving van het project

- In Groningen wordt de binnenstad heringericht. Daarvoor is een totaalplan opgesteld.
- In 1988 werden de hoofdlijnen en het beleidsplan voor het project opgesteld. Vanaf toen werden de betrokken diensten voor het project bijelkaar gebracht. Voor die tijd waren afzonderlijke acties van diensten voor plaatsing van objecten in de openbare ruimte nog wel mogelijk. Sinds 1990 is het project van start gegaan in de Poelestraat. Deze straat was een soort experiment voor de rest van de binnenstad. De gehele straat werd opnieuw ingericht. De bestrating bestond uit grijs/groene steentjes. Deze stenen bleken kritiek op te roepen. Zij zijn vervangen door stenen van een betere kwaliteit en tevens van andere kleur. Deze bestrating werd vervolgens voor de hele herinrichting toegepast.
- De wethouder van Ruimtelijke Ordening is de initiatiefnemer geweest van het project.

2. Doelstellingen

- De doelstelling is door middel van een integrale herinrichting en uitgebalanceerde vormgeving de aantrekkelijkheid van de binnenstad te vergroten. Tevens wil de gemeente de stad meer geschikt te maken voor voetgangers en fietsers en het autoverkeer verder beperken. Het winkelgebied moet beter over de stad gespreid worden om congesties van winkelend publiek te verminderen.
- De achterliggende doelstelling is van economische aard: de stad moet aantrekkelijk zijn voor de detailhandel en dienstverlenende organisaties.
- De gehele binnenstad wordt in het project betrokken.
- Doelgroepen zijn bedrijven, toeristen en de bevolking als geheel.

3. Vormaspecten

- Het aantal soorten straatmeubilair is groot: verlichting, prullenbakken, fietsenrekken, anti-parkeerpaaltjes, parkeerbollen etc.
- Bij de herinrichting is een pragmatisch uitgangspunt gekozen: straatmeubilair mag niet te dominant aanwezig zijn, moet ondergeschikt zijn aan de architectuur, en wordt uit catalogi gekozen, wat nabestellen mogelijk maakt. Alleen de kleur van een aantal objecten is vastgelegd.
- Enkele grotere objecten zijn speciaal ontworpen.
- De werkgroep "Ruimte voor ruimte" en het architectenbureau Mecanoo hebben in het verleden de keuzes omtrent het straatmeubilair gemaakt. Dit is goedgekeurd door de gemeenteraad.

4. Organisatie

- Het project is gestart door de wethouder van Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken (ROEZ). De dienst ROEZ bewaakt de voortgang en de kwaliteit van de vormgeving. Het architectenbureau Mecanoo uit Delft is als extern adviseur (en in voorkomende gevallen als ontwerper) ingeschakeld.
- Onder de dienst ROEZ vallen de vakdirecties: Stadsontwikkeling, Bouwen en Wonen en de vakdirectie Openbare werken. Deze ambtelijke partijen zijn bij het project betrokken.
- De vakdirectie Stadsontwikkeling, Bouwen en Wonen coördineert de externe partijen zoals de winkeliersverenigingen en de nutsbedrijven.

- Het overleg met de betrokken partijen gebeurt al vroeg in het proces bij de eerste schetstekeningen, zodat op hoofdlijnen overeenstemming kan ontstaan. Daarnaast wordt formeel ingesproken. Het inspraakverslag gaat naar de raad.
- Er wordt een formele projectplanning toegepast.
- Er zijn geen beslissingsmomenten voor bijsturing of beëindiging van het project. Alleen kleine details kunnen worden bijgestuurd.
- De continuïteit van het project wordt bewaakt door de dienst ROEZ.

5. Financieel

- Er wordt gebruik gemaakt van een projectbegroting.
- De projectleider "Ruimte voor Ruimte" vervult de controlefunctie.
- De middelen voor het onderhoud van straatmeubilair komen uit verschillende onderhoudspotjes.

3.4 Hoorn (NH)

Contactpersoon: dhr. J. van de Hout, coördinator Stedebouw en Stedeplanning en lid van de werkgroep 'Micro-Milieu'.

1. Omschrijving van het project

- In de gemeente worden momenteel twee pleinen in de binnenstad heringericht, waarbij al het straatmeubilair wordt betrokken.
- De directe aanleidingen zijn geweest: verandering van het verkeerscirculatieplan en de functieverandering van de pleinen, de pleinen worden meer uitgaanscentrum.
- Deze projecten zijn onderdeel van een groter herinrichtingsproject voor de binnenstad. Na de reconstructie van de twee pleinen worden de aanliggende straten onder handen genomen.
- In het begin van de tachtiger jaren is in Hoorn een poging ondernomen om een werkgroep voor stedelijke vormgeving van de grond te krijgen. Dit is toen niet gelukt door onvoldoende politieke steun. Deze is er nu wel, mede omdat een wildgroei van straatmeubilair geconstateerd is.
- Het initiatief voor het huidige project is genomen door een commissie uit de gemeenteraad. Deze heeft de werkgroep 'Micro-Milieu' opgericht, die de inrichting van de openbare ruimte onder de loep heeft genomen. Als eerste stap hebben de leden van de commissie geïnventariseerd welk straatmeubilair overmatig was door eenvoudigweg de straat op te gegaan en te bezien wat er weg zou kunnen. Vervolgens zijn plannen ontwikkeld.

2. Doelstellingen

- De gemeente wil een levendiger en bruisender centrum, ondersteunen van de recreatieve functies (horeca), meer toerisme en een beter imago.

3. Vormaspecten

- De inrichting van het openbare gebied in de binnenstad heeft, volgens de heer van der Hout, de laatste jaren sterk onder druk gestaan. Hierdoor is de kwaliteit en de belevingswaarde van het openbare gebied teruggelopen. Bij een toeristisch aantrekkelijke en vitale historische binnenstad horen beelden die het historische karakter ondersteunen. Een gave historische binnenstad, met een samenhangend beeld, heeft een veel grotere belevingswaarde en een betere toeristische en economische aantrekkingskracht. Een project aansluiten bij de historie van de stad.

- Bij de herinrichting van de binnenstad is uitgegaan van de wijze en verschijningsvorm van de stad zoals die historisch gevormd is: de historische morfologie. Daarbij zijn drie niveaus onderscheiden:

- a. de totale ruimte, de stedelijke structuur;
- b. de ruimtevormende elementen, zoals gebouwen;
- c. het "micro-milieu" (straatmeubilair).

- De vormgeving op deze drie niveaus moet op elkaar worden afgestemd, in harmonie gebracht, daar er anders een chaos aan straatmeubilair ontstaat. De openbare ruimte wordt als prettiger ervaren indien de ruimte harmonieus, overzichtelijk en verzorgd ingericht is. Het tot stand brengen van de harmonie is een van de doelstellingen van de werkgroep 'Micro-Milieu'. Functies van straatmeubilair kunnen worden samengevoegd. Bijvoorbeeld wegwijzers en lantaarnpalen kunnen worden gecombineerd, waardoor het aantal objecten vermindert. Van der Hout: "Een plein is als een kamer: de gebouwen zijn de muren en je richt het in met meubels!"

- De werkgroep 'Micro-Milieu' heeft geen vaste richtlijnen voor het straatmeubilair. Het ligt aan de plek waar het object geplaatst wordt (Site-Specificnes). De kleur ligt over het

algemeen wel vast. De werkgroep wil als het ware één kleurtoon laten domineren, maar er moet nog wel onderscheid tussen de plekken blijven bestaan.

- De artistieke keuzes worden gemaakt door de werkgroep. De ontwerpers uit de werkgroep maken die keuzes in overleg met de overige leden van de werkgroep. Het straatmeubilair wordt over het algemeen uit de brochures gekozen. Dat biedt voldoende mogelijkheden. Speciale ontwerpen zijn niet nodig.

4. Organisatie

- Het overkoepelend orgaan is de werkgroep 'Micro-Milieu', deze is door de raadscommissie in het leven geroepen. De werkgroep maakt gezamenlijk de keuzes over de esthetische vorm, nutsfuncties, ontwerp- en onderhoudskosten.

- De werkgroep bestaat uit negen personen waaronder: een wethouder, coördinator Verkeer en Vervoer, twee raadsleden, een extern adviseur, een coördinator Stedebouw, een vertegenwoordiger van de parkeerplicht, een coördinator 'Groen' en een coördinator van de civiele techniek.

- De ambtelijke partijen zijn: Dienst Stedebouw, Dienst Verkeer en Vervoer, Dienst Civiele Technieken, Dienst Groenvoorzieningen.

- De dienst Civiele Techniek onderhoudt het contact met de private instellingen zoals Alrecon en KPN. Verder zijn er inspraakcommissies voor de publieke groepen en wordt er overlegd met de winkeliersverenigingen en vooral de horeca-ondernemers.

- In de voorbereidingsfase wordt een plan opgesteld door de werkgroep. Dit wordt voorgelegd aan de betrokken partijen. De reacties hierop gaan dan naar de raadscommissie; die dan op zijn beurt het plan kan bijstellen. Uiteindelijk wordt het plan vastgesteld door de raadscommissie.

- Tot aan de bestekfase kan er worden bijgestuurd. Als de raad eenmaal heeft besloten kan het project beginnen. Wanneer de kosten tijdens de uitvoering de pan dreigen uit te rijzen, kan er besloten worden om gedeelten van het project niet door te laten gaan of niet te plaatsen.

- De werkgroep 'Micro-Milieu' is de garantie voor continuïteit van de projecten. De werkgroep blijft de projecten (van plein tot straat) coördineren.

- De werkgroep is ingesteld voor de langere termijn. Eerst worden de pleinen aangepakt en daarna aantal straten. Veranderende esthetische opvattingen komen daarbij vanzelf aan de orde.

- De werkgroep heeft het plan om de projecten te evalueren.

5. Financieel

- Er wordt gebruik gemaakt van een project begroting.

- De controle gebeurt door de dienst Civiele Techniek.

- Het project ligt in principe helemaal vast. Mochten er meerkosten gemaakt worden dan kan altijd besloten worden om een gedeelte niet door te laten gaan. Van volledig stopzetten van het project is hier geen sprake.

- Iedere betrokken dienst heeft zijn eigen budget voor onderhoud.

- Van het aanboren van externe bronnen is niet direct sprake. Er zijn echter wel bedrijven die straatmeubilair gratis leveren en onderhouden in ruil voor reclame op die meubels, in Hoorn bushokjes en prullenbakken.

3.5 Koninklijke PTT Nederland

Contactpersoon: dhr. Bezemer, afdeling Kunst en Vormgeving van de KPN (K&V)

De afdeling Kunst en Vormgeving is verantwoordelijk voor het 'gezicht' van de Koninklijke PTT Nederland. Wat betreft objecten die in de openbare ruimte worden geplaatst gaat het vooral om brievenbussen en telefooncellen. Bij ontwerp en plaatsing daarvan neemt de afdeling K&V een aantal uitgangspunten in acht. De drie belangrijkste zijn dat een object moet passen in een bepaalde omgeving, ten tweede dat een object herkenbaar moet zijn en ten derde dat het gemakkelijk bruikbaar is voor het publiek.

Bijvoorbeeld de telefooncel, deze heeft een dienende en publieke functie. Behalve aan de drie uitgangspunten moeten deze objecten ook voldoen aan enkele meer specifieke voorwaarden. Een telefooncel dient bijvoorbeeld geplaatst te worden in een relatief druk gebied en moet makkelijk bereikbaar en zichtbaar zijn. Ook wordt bij ontwerp en plaatsing rekening gehouden met toegankelijkheid en bruikbaarheid door rolstoelgebruikers. Bij de telefooncellen is de laatste jaren functieverandering opgetreden. Er worden meer en korterdurende gesprekken gevoerd in telefooncellen, de langere gesprekken bewaart men voor thuis. Dit vroeg om andere uitgangspunten voor het design.

In principe wordt door de afdeling K&V bij plaatsing van een object rekening gehouden met de omgeving waarin het object neergezet wordt. Echter niet de vorm of het model worden indien nodig aangepast, wel de lokatie, binnen de genoemde uitgangspunten. In enkele gevallen kunnen afwijkende modellen geplaatst worden, bijvoorbeeld oudere ontwerpen. De voorkeur hebben echter de actuele, eigentijdse ontwerpen.

Bij produktvernieuwing laat de afdeling Kunst en Vormgeving de objecten vormgeven door gerenommeerde ontwerp- en architectenbureaus. De afdeling K&V controleert of de door hun gestelde design-uitgangspunten ook daadwerkelijk in het ontwerp verwerkt zijn.

3.6 Waterschap Hunsingo

Contactpersoon: Dhr. Kalk, Hoofd beheer van de dienst beheer van het waterschap Hunsingo, te Onderdendam.

- Het waterschap bouwt en beheert: bruggen, sluizen, gemalen en dijken in het noorden van de provincie Groningen.

- In tegenstelling tot de andere Groningse waterschappen wordt door het waterschap Hunsingo de vormgeving van de grotere utiliteitskunstwerken als onderdeel van het beleid gezien. Daarvoor heeft het waterschap sinds 1978 een vaste relatie met een architectenbureau dat zich bezighoudt met de vormgeving van de objecten.

Het bureau kan de keuzes betreffende de vorm van de kunstwerken en de functie ervan effectief afwegen. De architect houdt bij het ontwerp rekening met het omliggende landschap en de geschiedenis van het gebied, zowel als met de functionele eisen.

- Een voorbeeld van een gerealiseerd project is het gemaal met sluis bij Onderdendam in het Boterdiep (Den Deel), waarbij ongewone vormgeving met functionaliteit verbonden zijn. Het project heeft vanwege de gelukkige combinatie van vorm en functie veel aandacht getrokken.

- De indruk bestaat bij het waterschap, gebaseerd op vergelijking met collega-instellingen, dat de totale kosten vaak lager uitvallen, dan bij ontwerp en uitvoering door de eigen staf.

- De procedure voor de plaatsing van een object is erg omslachtig, er zijn veel partijen bij betrokken.

- De recente schaalvergroting en fusies tussen de waterschappen zal nieuwe lokaties (en bouw) van de hoofdkantoren en waarschijnlijk ook nieuwe taken met zich mee brengen.

3.7 Provincie Groningen

Contactpersoon: Dhr. J. Enting, hoofd Staal en Electro van de dienst Wegen en Kanalen van de provincie Groningen.

De afdeling bemoeit zich voornamelijk met bruggen en sluisen. Voor beide bestaat een standaard ontwerp, dat overal in de Provincie wordt geplaatst. Uitzonderingen op de vorm ontstaan in bijzondere gevallen, bij dringende redenen. Bijvoorbeeld een nieuwe brug in Hoogkerk heeft een afwijkend kleurschema gekregen. Aan het miljoenenproject Oostersluis, dat volgens de nationale sluisstandaard is vormgegeven, wordt nu een enkel kunstzinnig ontworpen machinehuis toegevoegd.

Binnen de afdeling krijgt het 'vormaspect' weinig aandacht, behalve vanuit de technische vereisten. Op het meer esthetische gebied is geen bijzondere expertise in huis. Ondersteuning van buiten zou wellicht welkom zijn.

Volgens ons nog niet bevestigde informatie zouden de taken van de afdeling door de waterschappen worden overgenomen.

4 Straatmeubilaris Amsterdam

Gesprekspartner: de heer R.A. van Maarschalkerwaart, coördinator Straatmeubilair en Industrieel ontwerper van de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam, tevens coördinator van het bureau 'DRO-straatmeubilair'.

De heer van Maarschalkerwaart bekleedt in het kader van dit onderzoek een bijzondere positie. Voor zover de onderzoekers bekend is hij de enige functionaris die expliciet de opdracht heeft zich met de problematiek van het straatmeubilair en de inrichting van de openbare ruimte in zijn gemeente bezig te houden. De herinrichting van het Damrak in Amsterdam is een bekend geworden voorbeeld. Naast deze positie is hij ook coördinator van een semi-zelfstandig bureau dat voor derden op het gebied van straatmeubilair en herinrichting actief is.

Het interview had een ander karakter dan de overige: vooral is gevraagd naar zijn opinie als professional over een aantal belangrijke vraagstukken.

Ten aanzien van de verhouding tussen vormgever en opdrachtgevers is het van groot belang dat de afstemming tussen deze twee partijen in nauw onderling overleg en stap voor stap plaats vindt. Een dergelijke procedure vermijdt onaangename verrassingen voor beide partijen, waardoor de kans op een bevredigend eindresultaat vergroot wordt. Daarnaast is in het algemeen een tijdige inspraak van de belangengroepen belangrijk om de uiteindelijke acceptatie van het resultaat te bevorderen.

In het algemeen is hij voorstander van 'aandacht voor de vormgeving', maar dan wel onder de voorwaarde dat de vormaspecten dan ook een 'juiste' aandacht krijgen. Daarmee wordt bedoeld op een aantal voorwaarden:

het probleem (de opdracht in zijn context) moet helder geformuleerd worden en worden geëxpliciteerd in bijvoorbeeld een programma van eisen. Dit is een eerste stap naar een gunstig resultaat. In het programma van eisen moet ruimte zijn voor de verschillende aspecten die aan de plaatsing van straatmeubilair en herinrichting verbonden zijn. Dit betreft onder meer de kosten, de techniek, de betrokken partijen en belangengroepen en de esthetische aspecten van de objecten. Dan wordt duidelijk voor de betrokkenen waar het over gaat.

Het afwegen en expliciteren van de verschillende beïnvloedende factoren kan bijvoorbeeld voorkomen dat er een wildgroei aan straatmeubilair in de openbare ruimte ontstaat, waarmee de kwaliteit van de zichtbare omgeving achteruit gaat.

Bij de vormgeving van een of meerdere objecten kunnen de gebruiksfuncties en de esthetische aspecten goed samengaan. Wie daarbij de keuzes maakt of maken over de aard en plaatsing van objecten in en de inrichting van de openbare ruimte is daarbij minder belangrijk dan de in het besluitvormingsproces gebruikte argumenten.

Het bureau 'DRO-Straatmeubilair'

Met instemming van het gemeente bestuur stelt het Coördinatiebureau Straatmeubilair zijn kennis en ervaring ook aan derden beschikbaar als onafhankelijk bureau onder de naam 'DRO- Straatmeubilair'. De voorwaarden die het bureau stelt en de tarieven die het hanteert zijn vergelijkbaar met die van particuliere ontwerp bureaus en relevante beroepsverenigingen.

DRO-Straatmeubilair werkt niet alleen voor gemeentelijke diensten en bedrijven in Amsterdam, maar ook in opdracht van andere gemeenten en van producenten c.q. leveranciers van straatmeubilair. Daarbij zijn de formele verantwoordelijkheden tussen dienst en bureau strikt gescheiden.

De rol van DRO-Straatmeubilair bij de uitvoering van opdrachten voor de inrichting van de openbare ruimte kan sterk variëren. DRO-Straatmeubilair kan zowel inrichtingsplannen als objecten van straatmeubilair ontwerpen. Het bureau kan ook de rol van adviseur op zich nemen, bij voorbeeld bij de toepassing van buitenreclame of het samenstellen van een produktassortiment. Een andere mogelijkheid is dat DRO-Straatmeubilair kunsthistorisch onderzoek verricht. Ten slotte kan het ontwerpbureau ingehuurd worden als supervisor of coördinator van grootschalige inrichtingsprojecten.

De inhoudelijke kennis en ervaring van DRO-Straatmeubilair bestrijken een breed gebied: van kleinschalige stedenbouwkundige plannen tot industrieel vervaardigde produkten. DRO-Straatmeubilair bezit naast kennis van industrieel ontwerpen, ook expertise op het gebied van integratie van ruimtelijke vormgeving en functionaliteit.

5 Geïnterviewde personen en instellingen

Mw. C. de Baan, Rotterdamse Kunststichting

Dhr. E.F. Bezemer, adviseur Industriële Vormgeving van de Koninklijke PTT Nederland, Den Haag, telefonisch interview, 27-12-94.

Mw. C. Deen, bureaucoördinator 'Beeldende kunst in de openbare ruimte', Centrum Beeldende Kunst, Rotterdam, telefonisch interview, 26-09-94.

Dhr. Ch. Eimaar, stedenbouwkundig ontwerper, dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken, gemeente Groningen, 16-11-94 te Groningen.

Dhr. J. Enting, hoofd Staal en Electro, dienst Beheer Wegen en Kanalen, provincie Groningen, 17-11-94 te Groningen.

Dhr. J. van der Hout, coördinator Stedenbouw en Stedeplanning en lid werkgroep 'Micro-Milieu', Hoorn, 31-10-94 te Hoorn.

Mw. S. de Jong, stedenbouwkundige, afdeling Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, gemeente Drachten, 17-11-94 te Drachten.

Dhr. Kalk, hoofd dienst beheer van het waterschap Hunsingo, Onderdendam, 18-11-94 te Onderdendam.

Dhr. R.A. van Maarschalkerwaard, coördinator Straatmeubilair en Industrieel ontwerper, dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam, 31-10-94 te Amsterdam.

Dhr. E. Ridder, chef sectie stadsontwikkeling en projectleider 'Herinrichting Openbare Ruimte Binnenstad', Delfzijl, 2-11-94 te Delfzijl.

Dhr. H.P van der Zee, stedenbouwkundig medewerker, Gemeente Zuidhorn, 13 sept. 1994 te Zuidhorn

6 Deelnemers en resultaten brainstormbijeenkomst

De brainstormbijeenkomst is gehouden op 14 december 1994 te Groningen. De deelnemers waren:

H.O. van den Berg, Bureau Cenario Amsterdam, Onderzoeksgroep KBM Groningen

M. Grol, medewerker onderzoek

P.W. Havik, Stichting Provinciale Groningse Welstandszorg

J. Janssen, Tel Developments, bureau voor produktontwikkeling en industriële vormgeving, Haren

R.L.C.I. Julien, Onderzoeksgroep KBM Groningen

Mw. J. Meijer, Dienst Ruimtelijke Ordening, binnenstad, gemeente Groningen

F. Mohr, particulier

N. Molenaar, Architectenbureau Olsmeijer, de Graaf, Algra B.V.

Mw. I. Walinga, provincie Groningen, WEB, sectie cultuur

Mw. E.J. van Hoogdalem, lid PAW, voorzitter

P.G. Hiensch, coördinator PAW, secretaris.

Aan de deelnemers is het onderzoeksverslag in conceptvorm aangeboden. Het conceptverslag zelf is niet gedetailleerd besproken, wel zijn er later nog gedetailleerde commentaren op de tekst en inhoud gekregen van de heren van den Berg, Janssen en Hiensch. Met Mw. Walinga is enkele dagen later het conceptverslag geheel doorgesproken. Alle opmerkingen zijn in het definitieve verslag verwerkt.

Het **doel** van de bijeenkomst was, vanuit eerder gemaakte keuze voor vormgevingsbeleid in de openbare ruimte en de aangeboden feiten, te komen tot een vrije gedachtenuitwisseling over de mogelijkheden van het toekomstige vormgevingsbeleid van de provincie. Hierna worden de verschillende aandachtspunten van de brainstorm kort weergegeven.

Verbetering kwaliteit vormgeving

- * Deze begint bij de opdrachtformulering, het expliciteren van de doelstellingen inclusief die van de vorm. Deze worden zo mogelijk neerlegd in een programma van eisen.
- * Bij de verbetering van de kwaliteit van de vorm bestaat afhankelijkheid van de vormgevers, architecten en/of diegenen die de beslissingen dienaangaande nemen.
- * Hogere kwaliteit van de vormgeving levert hogere duurzaamheid op van de objecten etc.
- * In het algemeen gaat het om vergroten van de meerwaarde van objecten en projecten voor verschillende soorten gebruikers.
- * Een essentiële voorwaarde voor het verbeteren van de kwaliteit is het vergroten van het bewustzijn dienaangaande.

Hoe het gewenste effect te bereiken

- * Met concrete voorbeelden waarbij vorm en functie op een doordachte manier in het programma van eisen zijn opgenomen kan de meerwaarde zichtbaar worden gemaakt.
- * Een stroom van grotere en kleinere projecten, met voortdurend aandacht voor de vorm daarbij, kan het bewustzijn van de betekenis van vorm versterken.
- * Projecten waarbij samengewerkt wordt met private ontwerpers, leveranciers en fabrikanten, kunnen resulteren in ontwerpen die ook op de markt gebracht kunnen worden. Dan kunnen specifieke ontwerpen tegen de prijs van die uit catalogi worden verkregen.

- * Goede ontwerpen kunnen uiteindelijk goedkoop blijken te zijn en tevens beter.
- * Aandacht voor de vorm en de activiteiten die daarmee gegenereerd worden hebben ook produktieve functies (externe functies met economische uitstraling).

Bewustwording vergroten: algemeen

- * Het bewustzijn van de toegevoegde waarde die de vormgeving kan hebben, kan in het algemeen het beste worden vergroot door concrete daden te stellen, voorbeelden te ontwikkelen en die onder de aandacht te brengen.
- * In eerste instantie gaat het om voorbeeldwerking gericht op opdrachtgevers, daarnaast ook op intermediaire en eindgebruikers van straatmeubilair en grotere objecten.
- * Randvoorwaarde daarbij is dat de besluitvormingsprocessen zodanig ingericht worden dat de vormuitgangspunten overeind blijven.
- * Enkele spannende projecten van topkwaliteit kunnen hoge attentiewaarde hebben.
- * In het algemeen kan publiciteit over gerealiseerde zaken bijdragen aan de verandering van het denken over de vormgeving.

Voorbeelden van mogelijke acties

- * Organiseren van reizen voor onderscheiden doelgroepen langs voorbeeldprojecten.
- * Organiseren van openbare nominaties of beoordelingen van goede en slechte projecten/objecten.
- * Een periodiek vormgevingsdebat, met beoordeling van de stand van zaken.
- * Als aftrap voor het beleid een symposium met grote namen. Enkele brainstormdeelnemers waarschuwen voor een teveel aan symposia: beter is het concrete daden te stellen.

Bij de besluitvorming bij opdrachtgevers

- * De aandacht voor het publiek, de eindgebruikers, is belangrijk om het beleid te laten wortelen: wat vindt het publiek ervan?
- * Overtuig de opdrachtgevers ervan dat vormgevers in een vroeg stadium ingeschakeld moeten worden, dan blijven de kosten lager en is het rendement hoger.
- * Aandacht voor de bewaking van het besluitvormingsproces en de doelstellingen is nodig: incrementele besluitvorming kan de kwaliteit van de vorm aantasten.
- * Echter flexibiliteit en bijsturing tijdens het proces moeten mogelijk blijven. Deze kunnen zelfs de kwaliteit van de vorm verbeteren, mits de uitgangspunten overeind gehouden worden.
- * Vormgeving is geen franje, vorm en functie zijn sterk verbonden. De beleidsmatige aanpak moet zo geïntegreerd mogelijk zijn.

Wie moet wat doen?

- * Over de rol van de provincie werden verschillende opvattingen ingebracht. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen wat de provincie intern kan bewerkstelligen en wat extern, bij opdrachtgevers elders.

Intern is er veel te doen. Er zijn meerdere diensten en bureaus waarbij de vormgeving meer aandacht kan krijgen. Wat de provincie zelf doet kan een effectieve voorbeeldwerking hebben, intern en extern.

De directe beïnvloeding van derden door middel van regels werd minder effectief geacht. De provincie heeft daar (in dit kader) een meer dienende rol. Andere opdrachtgevers (bijvoorbeeld de gemeenten) kunnen worden overgehaald en geholpen, maar behouden hun eigen wensen en verlangens wat betreft de vormgeving.

- * In alle gevallen is het (goede) voorbeeld dat de provincie zelf kan geven goed voorbeeld, ook voor anderen.

Naar het beleid van de provincie

- * De hoofdzaak voor het beleid is de bewustwording van opdrachtgevers te vergroten, binnen het provinciale apparaat en, met lossere relaties, ook naar derden in de provincie.
- * De krachtigste werking wordt verwacht van spannende voorbeeldprojecten.
- * Een keten van verschillende projecten en middelen kan worden aangewend, zonder bijvoorbeeld de aard daarvan vast te leggen.
- * Het gaat niet om de of/of keuzen van beleid, maar de en/en keuzen, dit afhankelijk van de situatie.
- * Uiteindelijk is het een kwestie van langere adem om het bewustzijn, attitudes, van besluitvormers te veranderen.
- * Gesuggereerd is om het beleid door een provinciale functionaris te laten trekken, met een ruime mate van beleidsvrijheid, binnen de algemene uitgangspunten van het nieuwe vormgevingsbeleid.

Tot slot enkele concrete suggesties

- * Een voorbeeld van een project binnen de provincie is om het nieuwe provinciehuis van een kunstzinnige buitenverlichting te voorzien.
- * Groningen grenzeloos: plant van alle soorten appelbomen die in de provincie voorkomen een exemplaar op de Semslinie tussen Drenthe en Groningen: als de bomen volwassen zijn is wellicht de provincie zelf verdwenen.
- * Maak een checklist of handboek vormgeving, zoals voor de monumentale opdrachten. Enkele deelnemers aan de sessie vonden dit niet enthousiasmerend genoeg en vreesden tevens dat een dergelijk handboek te algemeen van aard zou blijven.
- * Prijsvragen zijn aan de orde geweest. Men was bang dat deze een te elitair/professionele publiek zouden trekken. Verder zijn er al provinciale prijsvragen, waaraan ook vormgevers kunnen deelnemen.

Publikaties van het PAW

1. In afwachting

Indicatiestelling en wachtlijsten ten behoeve van opname in verzorgingstehuizen in de provincie Groningen nader bekeken.
November 1987

2. Hebben is houden, krijgen is de kunst

Inventariserend onderzoek onder werkloosheids-/ en werkgelegenheidsprojecten ten behoeve van het beheersproject Groningen.
Juni 1988

3. De zaken gaan niet naar wens

Evaluatie van het emancipatiefacetbeleid van de provincie Groningen.
September 1988

4. Tussen thuis en tehuis

Een onderzoek naar uitvoering en effecten van het flankerend ouderenbeleid door verzorgingstehuizen in de provincie Groningen.
Oktober 1988

5. Vrij toegankelijk?

Evaluatie-onderzoek functie toegankelijkheidsbevordering in het kader van de analyse volksgezondheid en maatschappelijke dienstverlening in de provincie Groningen.
Oktober 1988

6. Weten wat je weten wilt

Voorstel voor een informatiesysteem ten behoeve van de planning van verzorgingstehuis- en verpleeghuisplaatsen.
Januari 1989

7. Terug van weg geweest

Evaluatie-onderzoek steunfunctie gecoördineerd ouderenwerk in het kader van de analyse volksgezondheid en maatschappelijke dienstverlening in de provincie Groningen.
Januari 1989

8. Batig slot

Haalbaarheidsonderzoek doelmatigheidsbevordering bejaardenoorden in de provincie Groningen.
Februari 1989

9. Beeld en werkelijkheid

De economische betekenis van kunst en cultuur voor Groningen.
Februari 1989

10. Public Relations van het Derde Wereld Centrum Groningen

April 1989

11. De herberg in ere hersteld?

Een onderzoek naar de bereidheid van horeca-ondernemers in het noordwestelijk deel van de provincie Groningen om opnieuw - over te gaan tot het vervullen een bescheiden hotelfunctie.
April 1989

12. Kunst te koop?

Onderzoek naar de effectiviteit van drie provinciale subsidie-instrumenten voor de beeldende kunst.
Mei 1989

13. Prestatie zonder pressie

Een onderzoek naar de mogelijkheden van budget(output)-financiering in de provincie Groningen.
Mei 1989

14. Zorg van de partij te zijn

Onderzoek patiënten-/cliëntenorganisaties in het kader van de analyse volksgezondheid en maatschappelijke dienstverlening in de provincie Groningen.
Juli 1989

15. Over drie bonden

Evaluatie-onderzoek ondersteuning ouderenbonden in de provincie Groningen.
Juli 1989

16. Op zoek naar succes

Kansrijke beleidsvoornemens voor het emancipatiefacetbeleid van de provincie Groningen.
September 1989

17. Jeugdhulpverlening: vraag en aanbod

Onderzoek naar plaatsingsstromen en lacunes in het hulpaanbod op het terrein van de (semi-) residentiële jeugdhulpverlening in de provincie Groningen.
December 1989

18. Met belde benen op een wankel grond

Vooronderzoek naar de mogelijkheden van een (meer) aanvullend werklozenbeleid door de Provincie Groningen.
December 1989

19. Erop (voor) ult !

Inventarisatie en suggesties voor economische rendementsmeting van beleid met betrekking tot recreatie en toerisme door de Provincie Groningen.
Maart 1990

20. Klantgericht heffen?

Consumentenonderzoek naar de klantgerichtheid van het "Zuiveringsbeheer Provincie Groningen (ZPG)" met betrekking tot de aanslag verontreinigingsheffing (woningen).
September 1990

21. Van kunstenaars voor kinderen

De toestand van het jeugdtheater in Groningen.
September 1990

22. Over het zeehondencentrum en zoveel meer

Verslag van een onderzoek naar de betekenis van het bezoek aan de zeehondencrèche te Pieterburen op het dorp en de omgeving (NW-Groningen).
Oktober 1990

23. Creatief budgetteren

Deel A: externe middelen

Onderzoek doelmatigheidsbevordering (externe middelen) bejaardenoorden.
November 1990

24. Hoe je het ook bekljkt

Verslag van een onderzoek naar het kursusaanbod deskundigheidsbevordering/kadervorming in een aantal welzijnssectoren.
November 1990

24a. Beschrijving geïnventariseerd kursusaanbod

Bijlage bij 24.
November 1990

25. Starten (,) maar . . .

Een verkennend onderzoek naar vrouwelijke startende ondernemers in de provincie Groningen.
December 1990

26. Zuidlaardermeer, eenheid in verscheidenheid

Onderzoek naar bouwstenen voor een op te stellen promotieplan met betrekking tot het Zuidlaardermeer.
April 1991

27. Evaluatie van het rapport 'Public Relations van het Derde Wereld Centrum Groningen' (1989)

Een onderzoek naar de mate waarin vorm is gegeven aan de organisatie en public relations van het DWC Groningen.
Mei 1991

28. Samen actie(f) in Noord-West Groningen

Onderzoek naar bouwstenen voor een op te stellen regio-actieplan voor de toeristisch-recreatieve ontwikkeling van Noord-West Groningen.
November 1991

29. Groningen houdt de vaart erin!

Onderzoek naar vaarbewegingenregistratie en vaartoeristen in de provincie Groningen.
Januari 1992

30. Schoon schip bij de jeugdhulpverlening!

April 1992

31. Vaste koers inzake jeugdhulpverlening

- strategie-advies -
Juli 1992

32. Steunfuncties in gebruik

Onderzoek naar bekendheid en contact met, gebruik van en oordeel over de steunfunctie-instellingen PROBE, SPRINT, STEK en DE STIEP bij het uitvoerend werk en de gemeenten.
Juli 1992

32a. Steunfuncties in gebruik

Onderzoek naar bekendheid en contact met, gebruik van en oordeel over de steunfunctie-instellingen PROBE, SPRINT, STEK en DE STIEP bij het uitvoerend werk en de gemeenten.

BIJLAGEN

A. Resultaten van de enquête onder de doelgroep van de onderscheiden steunfunctie-instellingen.

B. Resultaten van de enquête onder de vijfentwintig Groninger gemeenten.

Juli 1992

33. Uit de fuik van de blijstand

Onderzoek naar de mogelijkheden in de provincie Groningen voor vrouwen in de bijstand op werkgelegenheid.
September 1992

34. Beleeft Groningen wat het heeft?

Evaluatieonderzoek naar de Culturele Promotie van de Provincie Groningen.
April 1993

35. Gebruikersonderzoek als instrument bij de beleidsvorming/-voering van overheden

Juni 1993

36. Zorgadviezen aan verstandelijk gehandicapten en hun ouders

Augustus 1993

37. Plaats van bestemming

Een onderzoek naar de achtergronden van buiten-provinciale plaatsingen (met OTS) vanuit de provincie Groningen in 1991.
Augustus 1993

38. De Provinciale Vrouwenraad Groningen en de bevordering van de maatschappelijke participatie van vrouwen

Een onderzoek naar de doelen en activiteiten van de vrouwenraden en vrouwenorganisaties en naar de ondersteunende en stimulerende rol van de Provinciale Vrouwenraad Groningen.
November 1993

39. Vrouwen in besturen in gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening in de provincie Groningen

Juni 1994

40. Verkennng naar de mogelijkheden van trendrapportages op het gebied van welzijn in Groningen

Oktober 1994

41. De Provincie Groningen in vorm

Vormgeving in de openbare ruimte, een inventarisatie en een aanzet tot nieuwe ontwikkelingen.
Januari 1995

PAW

Kwinkenplein 11 - 19
Postbus 383
9700 AJ Groningen
telefoon (050) 141818